

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

BABAZADƏ NƏZRİN ABBAS

**“Biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində
innovasiya prosesinin rolu” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı : 060409 “Biznesin idarəedilməsi”

İxtisaslaşmanın adı : Biznesin təşkili və idarəedilməsi”

Elmi rəhbər : i.ü.f.d.,b/m. Ağarzayev A.H.

Magistr proqramının rəhbəri : i.ü.f.d.,dos. Abbasova R.Ə.

Kafedra müdiri: i.ü.f.d.,dos. Əliyev M.Ə.

BAKİ – 2015

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ

Fəsil I. Biznes sferasında innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə müasir yanaşmaların tətbiqi

1.1 Biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya prosesinin yeri və rolu.

1.2 İnnovasiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsi biznesin innovasiya strategiyasının formalaşmasının əsas meyarı kimi.

1.3 İnnovasiya layihəsi risklərinin tədqiqinin nəzəri-metodoloji aspektləri.

Fəsil II. Azərbaycanın biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının müasir vəziyyəti və inkişaf meylləri

2.1 Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.

2.2 Müasir biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının təşkilati-iqtisadi amilləri.

2.3 Rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmləri.

Fəsil III. İnnovasiya biznesində tətbiq olunan layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması yolları

3.1 İnnovasiya bazarında effektiv layihələrin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma.

3.2 Biznesin strateji idarə edilməsində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının əhəmiyyəti.

3.3 Sahibkarlıq sistemində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin təşkilati-iqtisadi problemləri.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.

PE3IOMƏ.

SYMMARY.

REFERAT.

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən innovasiya siyasəti yeni bilik və texnologiyaların istehsalını, yayılmasını və tətbiq edilməsi üçün lazımi şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu siyasət, ilk növbədə, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, yeni texnologiyalar sahəsində imkanların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə istifadəsinə, elmi nəticələrin ənənəvi inzibati amirlik metodları ilə tətbiqinin yenisi ilə əvəz edilməsinin labüdlüyünə, ölkənin əmək potensialının bütün növləri və ilk növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar üçün iş yerlərinin yaradılması zərurətinə, eləcə də elmtutumlu istehsal mədəniyyətinin yenidən bərpa edilməsinə yönəlib.

Maraqlı məqamlardan biri də bundan ibarətdir ki, Azərbaycanda innovasiya siyasəti istehsalata və sosial sahəyə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini tətbiq etmək üçün investisiya fəaliyyətinin bir forması kimi həyata keçirilir. Belə ki, bura uzunmüddətli elmi-texniki proqramların həyata keçirilməsi, iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə məhsuldar qüvvələrin vəziyyətində keyfiyyət dəyişiklikləri etmək üçün fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsi, texnika və texnologiyanın prinsipə yeni, qənaətcil növlərinin işlənilib hazırlanması, buraxılması, yayılması və tətbiqi daxildir. Bu sahədə ölkədə görülən işlərə toxunan Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev demişdir: “Bildiyiniz kimi, ümumiyyətlə, yeni texnologiyaların, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi Azərbaycanda geniş vüsət almışdır. Biz bu sahədə bölgədə birinci yerlərdəyik. Ümumiyyətlə, dünya miqyasında reyting siyahılarında qabaqcıl yerlərdəyik”.

Milli iqtisadiyyatımızın inkişafının müasir dövrdə səciyyələndirən ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri sahibkarların innovasiya sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərinin səmərələşdirilməsidir. Bu işə, öz növbəsində, ölkə iqtisadiyyatının ümumi dinamikasına tərəqqisinin təmin edilməsindən, habelə innovasiyalı idarəetmənin effektivliyinin yüksəldilməsindən asılıdır. Bu baxımdan respublikada innovasiya inkişafına verilən dövlət dəstəyi ölkəmizin ümumi inkişafında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Təbii ki, keçmiş SSRİ-nin tərkibində olan zaman Azərbaycan Respublikası özünün tam və vahid innovasiya sisteminə malik deyildi. Bu sistemin tərkib hissələri olan elmi-texniki və istehsalat potensialları ayrı-ayrılıqda SSRİ-nin müvafiq komplekslərinə daxil idilər. SSRİ miqyasında həyata keçirilən məqsədli elmi-texniki proqramların Azərbaycana aid olan tapşırıqları yalnız elmi-tədqiqat işi, ya da sırf istehsal fraqmenti kimi həyata keçirilirdi. Beləliklə, SSRİ məkanına daxil olduğu dövrdə Azərbaycanda vahid milli innovasiya sisteminin formalaşması üçün heç bir şərait yox idi. İnzibati amirlik sistemi şəraitində Azərbaycanda həyata keçirilən innovasiya əsasən büdcə vəsaitləri hesabına istehsal prosesində maliyyələşdirilirdi.

1993-cü ildə ulu öndər Heydər Əliyevin xalqın təkidi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan Respublikası özünün həqiqi müstəqilliyini əldə etmişdir. Ümummilli liderimizin müəllif olduğu inkişaf strategiyasında bazar münasibətlərinə keçidi ilə əlaqədar adekvat milli innovasiya sisteminin yaradılması və uğurlu fəaliyyəti üçün yeni texnologiyaların, yeni texnikanın, ideya və biliklərin istehsalçısı olan müəssisələr şəbəkəsinin yaradılması və mövcud olanların təkmilləşdirilməsi, yeni ideya və texnologiyalar əsasında yeni məhsul istehsal edən istehsalat müəssisələri şəbəkəsinin yaradılması, sadalanan istehsal proseslərinin iştirakçılarının, yəni müəssisələr və digər subyektlərin maliyyələşdirilməsi sisteminin formalaşdırılması, habelə bütün tərəflər arasında münasibətlərin tənzimlənmə mexanizminin əmələ gəlməsi öz əksini tapmışdır.

Qeyd etməliyik ki, son illər ərzində ölkə başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən islahatlar nəticəsində istehsalın əsas amili kimi respublikamızda innovasiyanın inkişafı üçün istənilən şərait tam yaradılmışdır. Belə ki, yaxın gələcəkdə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi və tətbiqinin sürətləndirilməsi məqsədilə bütün biznes fəaliyyəti ilə məşğul olanlar üçün stimullaşdırıcı mexanizm işlənilib hazırlanmasına böyük önəm verilmişdir. Burada əsas yeri, əlbəttə ki, yüksək informasiya texnologiyasının tətbiq olunmasına imkan verən dövlətin innovasiya siyasəti tutur.

Mövcud şərait Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə elmi-texniki proseslərdən geri qalmamaq imkanını verir. Texniki və texnoloji cəhətdən geri qalmamağı şərtləndirən amillərdən biri də bundan ibarətdir ki, Qərbin inkişaf etmiş ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da iqtisadi inkişafın investisiyalı tipindən innovasiyalı tipinə keçid, sənayeləşdirilmiş cəmiyyətdən elm və biliyə əsaslanan postsənayeləşmə cəmiyyətdə daxil olmasına yönəlmiş islahatlardır. Məhz bu səbəbdən hazırda Azərbaycanda iqtisadi siyasətin əsas prioritetlərindən biri inkişafın innovasiyalı tipinə keçidi reallaşdırmaqdır ki, bu da bir sıra amillərlə əlaqədardır.

Hər şeydən əvvəl, innovasiyalı məhsul istehsalçılarının sayını artırmaq, innovasiyalı məhsul istehlakçılarının davranışına üstünlük vermək, innovasiyalı məhsul istehsalçıları ilə istehlakçıları arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək bu innovasiya siyasətinin əsas mahiyyətidir. İnnovasiya prosesi əsasında davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün elmi bazaya əsaslanan məhsulların təklifini irəli sürmək, innovasiyalı məhsul istehsal edənlərin birbaşa innovasiya bazarına sərbəst daxil olması mexanizmini daima təkmilləşdirmək vacibdir. Bunun üçün də innovasiyalı bazarın təşkilati-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür. Bu da öz növbəsində intellektual mülkiyyətçilərin müdafiə olunmasına səbəb olur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, innovasiya prosesinin iştirakçılarını informasiya xidməti ilə təmin etmək davamlı iqtisadi inkişafın zəruri və mühüm şərtidir. Çünki informasiyanı bazar subyektləri arasında bərabər paylaşdırmaq innovasiya prosesinin əhatəli şəkildə baş verməsinə səbəb olur.

Azərbaycanda Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması və uğurla fəaliyyət göstərməsi ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin bu sahəyə nə qədər önəm verdiyini əks etdirir. Bu Agentliyin yaradılmasının əsas mahiyyəti vətəndaşlara dövlət qurumları tərəfindən göstərilən xidmətlərin daha keyfiyyətli və rahat şəkildə, habelə müasir innovasiyaları tətbiq etməklə həyata keçirilməsindən ibarətdir. Şübhəsiz, bütün bunların reallaşdırılması dövlət idarəçiliyində yeni mərhələdir və yüksək peşə vərdişlərinə yiyələnmiş gənc kadrların yetişməsinə də böyük təkan verəcəkdir. Ölkə başçısı qeyd etmişdir: “İKT

sahəsində Azərbaycan, doğrudan da, son illər ərzində böyük uğurlar əldə edibdir. Bu, həm biznes, həm zəka, həm də intellekt sahəsidir. Eyni zamanda, innovasiya və şəffaflığa təkan verən, xidmət göstərən bir sahədir. Biz bu imkanlardan daha da geniş şəkildə istifadə etməliyik. Elektron xidmətlərin sayı artmalıdır və bu sahədə görülən işlər davam etdiriləcəkdir. İctimai nəzarət daha da güclü şəkildə təşkil edilməlidir. Şəffaflıq maksimum dərəcədə təmin edilməlidir”.

Artıq respublikamızda texnoparkların yaradılması üçün dövlət tərəfindən bütün şərait formalaşdırılmışdır və informasiya-kommunikasiya sahəsində qəbul olunmuş mühüm qanunlar və aparılan dövlət siyasəti bu istiqamətdə həyata keçirilməsi zəruri olan islahatların sürətinə, heç şübhəsiz, böyük təkan vermiş olacaqdır. “Elektron imza və elektron sənəd haqqında”, “Elektron ticarət haqqında”, “İnformasiya əldə etmək haqqında” və “Telekommunikasiya haqqında”, “Poçt rabitəsi haqqında” mühüm qanunlar, “Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya sahəsinə dair siyasət planı”, “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya” buna misal ola bilər.

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına əsasən dövlətin hədəfi İKT-nin illik artımını təxminən 18-20% ətrafında saxlamaqla, qarşıdakı 8 ildə sektorun gəlirlərini 8-9 milyard ABŞ dollarına çatdırmaqdır. Buna əsasən, rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılması, sektora olunan fiskal və monetar güzəştlər, ixrac potensialının artırılmasına yönəlmiş siyasət, regional İKT resurslarının, yüksək texnoloji məhsul və xidmətlərin yaradılması, güclü insan kapitalına əsaslanan innovativ sahibkarlığın inkişafı hesabına nail olunması planlaşdırılır.

Tam əminliklə söyləmək olar ki, Azərbaycanın ilk telekommunikasiya peykinin istehsal olunması və müvəffəqiyyətlə orbitə çıxarılması böyük tarixi hadisə olması ilə yanaşı, innovasiya və yeni texnologiyaların inkişaf etdirilməsi və tətbiqi sahəsində respublikamızda görülən işlərin ciddiliyinin və geniş perspektivlərə malik olmasının təzahürüdür.

Azərbaycan dövləti tərəfindən həyata keçirilən innovasiya siyasəti respublikamızda mövcud olan dayanıqlı və davamlı iqtisadi inkişafın və

rəqabətliliyinin daha da möhkəmləndirilməsini təmin etmək üçün dünyada mövcud olan ən yeni ideyaların, elmi biliklərin, texnologiya və məhsulların iqtisadiyyatının müxtəlif istehsal sahələrinə, habelə ümumiyyətlə ölkəmizin idarəetmə sistemində tətbiq edilməsinə yönəlib. Ölkəmizin inkişafı üçün olduqca əhəmiyyətli rola malik olan bu mühüm prosesdə dövlət tərəfindən elmi-texniki tərəqqinin yenilikləri nəzərə alınır, müasir elmi tədqiqatların aparılmasına diqqət artırılır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın son illər artan maliyyə imkanları ölkə rəhbərliyi tərəfindən innovasiya texnologiyalarının inkişafına xidmət edən təhsil və elm sahələrinə diqqətin artırılması ilə müşahidə olunur.

Problemin öyrənilməsi səviyyəsi. İnnovasiya sisteminin tədqiqinin bazasında Y.Şumpeter, B.Tviss, D.Bell, Y.B.Lençuk, S.M.Valdaydev, S.Y.Qlazeyev, L.N.Vasilyeva, Y.A.Muravyova, N.D.Kondratyev, N.Nelson, V.İ.Kuşlin, A.A.Dıngin, N.İ.İvanova, A.A.Akimov, H.S.Həmidov, V.O.Kolosov, P.K.Kuçeba, N.Y.Pavlyuk, V.İ.Ablyazov, S.İ.Kravçenko, M.K.Konovalenko, G.Y.Qoldşteyn, Y.A.Qoxbert, S.F.Povajniy, A.İ.Yakovlev, V.D.Parxomenko, İ.G.Mantsurov, Y.N.Şeremetyeva, Y.V.Ovsiyenko, V.N.Perexodov, V.J.Kelle və s. kimi alimlər tərəfindən işlənmiş innovasiyalar nəzəriyyəsinin müddəaları, milli innovasiya sisteminin konsepsiyası durur.

Suverenlik illərində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı problemləri akademiklər R.Ə.Mehdiyevin, A.A.Nadirovun, Z.Ə.Səmədzadənin,; müxbir üzvləri A.K.Ələsgərovun, Ş.M.Muradovun, Ə.X.Nuriyevin,; professorlar T.A.Əliyevin, V.D.Axundovun, İ.H.Aliyevin, T.Ə.Hüseynovun, M.C.Ataşiyevin, A.B.Abbasovun, R.A.Quliyevin, R.P.Sultanovun, G.Z.Yüzbaşiyevanın, S.V.Salahovun, H.A.Xəlilovun, H.B.Allahverdiyevin, B.S.Xıdırovun, R.M.Əliyevin, R.A.Balayevin, M.Ə.Məmmədovun, Ş.M.Sadıqovun, E.M.Hacızadənin, V.T.Novruzovun, R.T.Həsənovun və başqalarının əsərlərində lazımi səviyyədə tədqiq edilmişdir.

Azərbaycanda innovasiya prosesləri problemləri A.F.Musayevin, S.Q.Kərimovun, F.H.Qasımovun, R.M.Cəbiyevin, Ş.A.Səmədzadənin,

Q.C.İmanovun, T.N.Əliyevin, Q.S.Süleymanovun, Q.Ə.Səfərovun, Y.R.Abdullayevin, A.D.Hüseynovanın, R.A.Ağayevin, V.M.Vəliyevin, Y.U.Həsənlinin, P.Ə.Həsənovanın və s. əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Son illər həmin problemə aid nəşrlərin çoxalmasına baxmayaraq, innovasiyalar sisteminin nəzəri aspektləri kifayət qədər araşdırılmamış, onun formalaşması və idarə edilməsi üzrə dünya təcrübəsi tam ümumiləşdirilməmiş və vahid yanaşma formalaşmamışdır.

Bununla əlaqədar Azərbaycanda innovasiya üzrə aparılacaq islahatları uğurla həyata keçirmək üçün iqtisadi inkişafın müəyyən olunmuş prioritet istiqamətləri, onların həyata keçmə mexanizmləri və mütərəqqi üsullarla proqnozlaşdırılması üzrə sistemli tədqiqatların aparılmasına ciddi ehtiyac duyulur.

Səmərəli milli innovasiya sisteminin formalaşmasının vacibliyi, problemin müzakirə xarakteri daşması və nəzəriyyədəki başlıca konseptual irəliləyişin əldə edilməsinin zəruriliyi tədqiqatın mövzusunun, dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələrini müəyyən etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. İqtisadiyyatın səmərəli inkişafı üçün ənənəvi inkişaf modelindən innovasiyalı modelə keçidi təmin etmək vacibdir. Yalnız innovasiyalı inkişaf modeli xammalın ixracında ixtisaslaşdırılmış iqtisadiyyatdan postindustrial iqtisadiyyata, elm tutumlu sahələrin inkişafına keçidi təmin edə bilər və ölkə qloballaşan dünyada özünə daha layiqli yer tuta bilər.

Diplom işinin məqsədi Azərbaycanda biznes sferasında innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin müəyyən edilməsi, artırılmasının müasir vəziyyəti və inkişaf meyləri və yollarının araşdırılması və tətbiq edilməsi kimi məsələlərdir. Dissertasiya işində aşağıdakı məsələlər araşdırılır:

- biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya prosesinin yeri və rolu;
- innovasiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsi biznesin innovasiya strategiyasının formalaşmasının əsas meyarı kimi;
- innovasiya layihəsi risklərinin tədqiqatın nəzəri-metodoloji aspektləri;

- Azərbaycanın biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının müasir vəziyyəti və inkişaf meylləri;

- Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;

- müasir biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının təşkilati-iqtisadi amilləri;

- rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmləri;

- innovasiya biznesində tətbiq olunan layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması yolları;

- innovasiya bazarında effektiv layihələrin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma;

- biznesin strateji idarə edilməsində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının əhəmiyyəti;

- sahibkarlıq sistemində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin təşkilati-iqtisadi problemləri;

- innovasiya layihələrinin hazırlanmasında və qiymətləndirilməsində biznesin innovasiya strategiyasının formalaşması yolları.

Tədqiqatın obyektı. İnnovasiya yönümlü layihələri reallaşdırılan biznes sistemi təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti. Rəqabət mühitində biznes sistemində innovasiya proseslərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi mexanizminin öyrənilməsi.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını innovasiya sahəsində klassik alimlərin bu sahənin formalaşması və inkişafı haqqında elmi baxışları, müasir dövrdə dünya alimlərinin innovasiya alimlərinin inkişaf problemlərinə həsr edilmiş əsərləri və ölkəmizin alimlərinin bu sahəyə həsr edilmiş əsərləri və tədqiqatları təşkil edir. Tədqiqat prosesində müqayisəli təhlil və ümumiləşdirmə, sistemli yanaşma, induksiya və deduksiya, tarixilik və məntiqiyyətin vəhdəti və s. kimi metod və prinsiplərdən geniş istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası innovasiya siyasəti, layihələrin reallaşdırılmasına həsr edilmiş elmi ədəbiyyatlar, dövrü mətbuat və jurnallar, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, bir sıra təşkilatların hazırladıqları hesabatlar və məruzələr təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Azərbaycanda innovasiya siyasətinin mahiyyətinin açıqlanması sahəsində anlayış və kateqoriyaların məzmunu, onların iqtisadi sistem daxilində yeri göstərilmişdir;

- İnnovasiya sahəsindəki bəzi mövcud olan müxtəlif elmi baxışlar nəzəri cəhətdən araşdırılmış və müasir dövrün reallıqlarına uyğun müəllifin mövqeyi əsaslandırılmışdır;

- İnnovasiya siyasəti və onun tətbiqinin inkişafının müasir tendensiyaları, layihələrin təşkilati və idarəetmə strukturlarının xüsusiyyətləri və mövcud nöqsanları araşdırılmış və məzmunu açıqlanmış, bu sahənin spesifik xüsusiyyətlər müəyyənləşdirilmişdir;

- Azərbaycanda innovasiya layihələri, onların tətbiqi və müasir vəziyyəti, inkişaf mərhələləri müqayisəli şəkildə təhlil edilmiş, bu sahədə görülən işlərin təşkili xüsusiyyətləri və problemləri aşkara çıxarılmışdır;

- iqtisadiyyatda innovasiya layihələrinin inkişafının əsas istiqamətləri və təmilləşdirilməsi yolları göstərilmişdir;

- biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya siyasətinin inkişafının müasir tendensiyalarını formalaşdıran amillər və onların qiymətləndirilməsi metodları təhlili edilmişdir;

- Azərbaycanda innovasiya siyasətinin inkişafının sürətləndirilməsi yolları göstərilmiş və bu barədə tövsiyyələrdə verilmişdir.

İşin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, irəli sürülən konkret təkliflərdən istifadə edilməsi innovasiya siyasətinin formalaşması sahəsində, həmçinin onun tərkib hissəsi olan innovasiya layihələrinin hazırlanması və tətbiqində mövcud olan problemlərin həllinə, müasir tendensiyalar əsasında

inkişafına, idarə edilməsinə və təkmilləşməsinə, mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinə imkan yarada bilər.

Dissertasiyada irəli sürülən təklif və tövsiyələrdən innovasiya siyasətinin müasir inkişaf yolları və idarəetmə metod və formaların tətbiq edilməsində, elmi tədqiqatlarda, habelə tədris prosesində və s. istifadə oluna bilər.

Yazılmış dissertasiya işi gələcəkdə respublikanın turizm innovasiya siyasətinin və onun layihələrinin hazırlanması və tətbiqinin milli-iqtisadi mənafeələr baxımından reallaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi problemlərinin nəzəri dərkinə və daha səmərəli təşkilati-iqtisadi formaların təklif olunması istiqamətinə yönəlmişdir.

İqtisadiyyatın müasir xarakterik xüsusiyyətləri, iqtisadi inkişafı ilə bağlı yeni innovativ idarəetmə təcrübələrinin və metodlarının öyrənilməsi, onların müvafiq idarəetmə orqanlarında istifadəsi ölkədə yeni innovativ informasiya iqtisadiyyatının qurulmasına və səmərəli idarə olunmasına şərait yarada bilər.

İşin həcmi və quruluşu dissertasiya işi giriş, doqquz paragrafi əhatə edən üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 86 səhifədə yazılmışdır. Dissertasiya işində 29 adda ədəbiyyat siyahısından və internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Fəsil I. Biznes sferasında innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə müasir yanaşmaların tətbiqi

1.1 Biznesin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində innovasiya prosesinin yeri və rolu.

Xarici bazarda sərt rəqabətə davam gətirmək üçün innovasiyalı inkişaf ölkənin beynəlxalq münasibətlər subyekti kimi fəaliyyətinin əsas şərtlərindən biridir. İnnovasiyaların sayının artırılması əsas deyil, onu bütün iqtisadi proseslərin tərkib hissəsinə çevirmək və innovasiya, maliyyə, sosial və s. məqsədlərlə istifadə etmək olar. İnnovasiya təkcə texnoloji proseslərdə deyil, həmçinin təşkilati, idarəetmə, maliyyə, təhsil, ekoloji və digər sahələrdə də tətbiq edilməlidir. İnnovasiyanın inkişafı elmi tədqiqatların sürətləndirilməsinə təkan verir.

Azərbaycanda təkcə elmi tədqiqatların intensivləşdirilməsi deyil, həmçinin bu tədqiqatların mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması və müxtəlif layihələrə tətbiq edilməsi vacibdir. İnnovasiyanın işlənilib hazırlanması və tətbiqinin əsas məqsədi rəqabət strategiyasında üstünlük təşkil etməkdir. İnnovasiya fəaliyyəti nəticəsində innovasiya potensialı yaradılır. İnnovasiya potensialı aşağıdakılardan ibarətdir:

-yeni məhsulun yaradılması, onun istehsalı və ya təkmilləşdirilməsi. Bunun üçün maliyyə və texnoloji imkanlar, elmi-texniki yeniliklər, texnoloji proseslərin yeniləşməsi və bu texnologiya ilə işləyə bilən mütəxəssislər olmalıdır.

-yeni rəqiblərin məhsulundan keyfiyyətə üstün, istehlakçıların dəyişən tələblərinə cavab verən məhsulların hazırlanması, istehsalı və satışını təşkil etmək imkanı olmalıdır.

Müəssisənin hər bir həlqəsinin işinin rentabelliyinə nəzarəti onun fəaliyyətinin müxtəlif sferalarının balanslaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi innovasiya deməkdir. Bütün yeniliklər firmanın işinin müxtəlif tərəflərinin sistemli, kompleks təhlili əsasında aparılır. Burada ən başlıcası alınmış nəticələrin artıq əldə edilənlərlə deyil, bazarın həmin vaxtda malik olduğu potensialla müqayisə etməkdir. Aparılmış elmi-tədqiqatın və ya edilmiş kəşfin nəticələrinə görə o, keyfiyyətə özündən əvvəlki oxşarından fərqlənir. İnnovasiyanın reallaşması prosesində baş verən elmi-texniki, texnoloji və təşkilati dəyişikliklərin

məcmusu innovasiya prosesi adlanır. Yeniliklərin yaradılması, yayılması və istifadəsi dövrü isə innovasiya tsikli adlandırmaq olar.

İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsi sisteminin yaranması və inkişaf etməsi 1990-cı ildə yaradılmışdır. Bu sistem ənənəvi məhsul istehsalından idarəetmənin ümumi sistemindən ayrılmışdır. Bu yeni sistem yeniliklərin işlənməsini və tətbiqini fasiləsiz idarəetmə sisteminə çevrilmişdir. Bu proses zamanı innovasiya ideyaları yeni biznes sahələrinə daxil edilməni stimullaşdıran perspektivli istehsalat planlarını və proqramlarını əhatə edir. Bu sistemlərin vəzifəsi qərarların qəbul edilməsi, yeni məhsulun işlənməsi və tətbiqinin sürətlənməsi, planlaşdırılması və stimullaşdırılması sistemlərinin yaxşılaşdırılması və s. bölmələrdən ibarətdir.

İnnovasiya inkişafını yeni və daha yaxşılaşdırıcı texnologiyaların işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması əsasında təsərrüfat subyektinin iqtisadi artımı kimi müəyyən etmək olar. İnnovasiya inkişafının səviyyəsi həm innovasiya prosesinin resurs tərkibi, həm də innovasiya texnologiyaları transferinin effektivliyi ilə müəyyən edilir. Bu zaman innovasiya prosesinin iki hissəyə bölünməsi məqsədə uyğundur:

1. İnnovasiya tsiklinin hər bir mərhələsində resursların və infrastrukturun mövcudluğu.

2. Yeniliyin bir mərhələdən digərinə hərəkət etmə sürəti.

Yuxarıda görüldüyü kimi, innovasiya inkişafına həsr olunmuş işlərin əksəriyyətində əsas nəzərə çarpdırılan məsələ innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün iqtisadi sistemin resurs imkanlarının qiymətləndirilməsi sayılır. Lakin əgər tək-cə resurs tərkibi yox, həm də innovasiya fəaliyyəti çərçivəsində resurs axını prosesinin effektivliyi son həllini tapacaqdır.

İnnovasiya prosesləri kifayət qədər spesifik, iri miqyaslı idarəetmə obyektidir. Onun effektiv inkişafı üçün idarəetmə təsirinin xüsusi formalarından və metodlarından istifadə olunması tələb olunur. Ölkə iqtisadiyyatının köklü islahatlarının şəraitlərində yeniliklər bütün dövlət idarəetmə orqanları strukturundan tutmuş orta və iri müəssisələrə qədər ayrılmaz elementi olduğu bir

vaxtda, innovasiya menecmentinin elmi metodlarından istifadə olunması ölkənin iqtisadi inkişafının, istənilən müəssisənin yaranmasının və ticari müvəffəqiyyətinin vacib amili olur.

Müasir qloballaşma şəraitində texnologiya sahəsində baş verən yeniliklər xüsusilə də firmalar, kiçik müəssisələr üçün getdikcə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnnovasiyanın səmərəliliyi bu sahədə çalışanların, o cümlədən firmaların, elmi-tədqiqat müəssisələrin, universitetlərin peşəkarlıq fəaliyyətindən, onların yerli, milli və beynəlxalq səviyyədə əlaqələrindən asılıdır. Digər tərəfdən, innovasiya sisteminin səmərəliliyinə təsir edən amillər sırasına fərdləri və müəssisələri öyrənməyə stimullaşdıran şərtlər, maliyyə sisteminin etibarlılığı, dövlət tənzimlənmələrinin səmərəliliyi və s. aid olunur.

İnnovasiya prosesinin milli iqtisadiyyata təsir göstərə bilməsinin mühüm şərtlərindən biri elmi-tədqiqat müəssisələr ilə sahibkarlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması və inkişaf etdirilməsidir. Bu sahədə dövlətin vəzifələri sırasına innovasiya sisteminin gücləndirilməsinin, innovasiya üçün zəruri şəraitin yaradılmasının, yeni texnologiyanın yayılmasının, şəbəkələşmə və təmərküzləşmənin tətbiqini daxil edilir.

İnnovasiya prosesini səciyələndirən cəhətlər aşağıdakılardan ibarətdir.[7]

- qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün çoxlu sayda qeyri-müəyyən yolların və yüksək riskin mövcudluğu;
- dəqiq proqnoz qiymətləndirilməsinin aparılmasının qeyri-mümkünlüyü;
- iqtisadi münasibətlərin mövcud olduğu sferada gərginliyin aradan qaldırılması;
- innovasiya prosesinin bilavasitə iştirakçılarının mənafeələrini qorumaq zərurəti.

İnnovasiya prosesi yeni növ məhsulun mənimsənilməsini və buraxılan məhsulun modernləşdirilməsinə, yeni maşın, avadanlıq və materialların istehsalata tətbiqini, yeni texnologiyalardan və məhsulun istehsalı üsullarından istifadə edilməsinə, istehsalın təşkilinin və mütərəqqi idarəetmə metodlarının, vasitə və qaydalarının tətbiqini nəzərdə tutur.

İnnovasiya prosesi müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər. Daha səmərəli yolun seçilməsi texnologiyanın xarakteri, firmanın potensialı, iqtisadi iqlim, son məhsul bazarı, rəhbərliyin səriştəlilik dərəcəsi kimi amillərdən asılıdır. Müxtəlif qruplar tərəfindən istənilən halda həyata keçirilən çoxüzlü və çoxmərhələli proseslərin bir çox bölmə, təşkilatlar və insanlar arasında dinamik qarşılıqlı təsirinin rolu böyükdür. Həm də maneə və müqavimətin aradan qaldırılması uğurun qazanılması ilə bağlıdır. Buradan bele aydın olur ki, innovasiyalar təşəbbüslü və inadsız, hətta istehsal, insan, təşkilatı və sosial amillər sahəsində iri xərclər çəkmədən mümkün deyildir.

Yeniliklər sahəsində uğurun qazanılması innovasiya fəaliyyətində onların funksionalarası qarşılıqlı təsirin tənziqlənməsindən, firmanın fəaliyyətinin inteqrasiyası və əlaqələndirilməsi mexanizminin yaradılmasından asılıdır. Uğurla inkişaf edən müəssisələr kollektivdə yeniliklərin sürətlə mənimsənilməsinə can atırlar. Bunun üçün də müəyyən sistemlər işlənilib hazırlanır və istifadə edilir. Firmalar öz təşkilatı strukturlarını təkmilləşdirərkən innovasiya prosesinin məqsədindən istifadə edir. Yeniliklərin işlənilib hazırlanması və tətbiqində müxtəlif firmaların və təşkilatların əməkdaşlığından və qarşılıqlı təsirindən istifadə olunur. Artan həcmərdə innovasiya işində iştirak müəssisənin işçilərinin əksəriyyətinin özünü doğrultma, yeniləşmə, səriştələşmə forması kimi çıxış edir. İş innovasiya yanaşmasının tələbatı kadr hazırlığının yeni konsepsiyasının tətbiqini şərtləndirir. Bunun da əsasında yaradıcı şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı durur.

İnnovasiya aktivliyinin artması müasir iqtisadiyyatın ən əsas məsələsidir. Bu istiqamət istənilən sahə və regional problemin rəqabət qabiliyyətliliyini təmin edir. İnnovasiya aktivliyi ölkənin istehsalat sektorunun ümumi inkişaf alətləridir. İstehsalat sektorunun inkişafı innovasiya fəaliyyətinin davamlı və məqsədyönlü təşkilinə əsaslanmalıdır.

Qlobal rəqabət mühitində fəaliyyət göstərməli olan yerli müəssisələrin inkişafının dayanıqlılığı məhz innovativ fəaliyyətlə təmin oluna bilər. Yenilikçi sahibkarların fəaliyyəti iqtisadi artımın sürətlənməsi və cəmiyyətin ümumi rifahının təmin edilməsi üçün zəmin yaradır.

İnnovasiya fəaliyyəti müəssisənin yeniliklərin hazırlanması, tətbiqi, mənimsənilməsi və kommersiyyalaşdırılması aşağıdakıları əhatə edir:

- yeni ideyalarının hazırlanması, laboratoriya tədqiqatlarının aparılması, laboratoriya nümunələrinin hazırlanması, yeni məhsul və texnika üzrə elmi-tədqiqat və konstruktor işlərinin həyata keçirilməsi;

- yeni məhsul növlərinin hazırlanması üçün xammal və materialların lazımı növlərinin seçilməsi;

- yeni məhsulun istehsalı üzrə texnoloji prosesinin hazırlanması;

- məhsulun istehsalı üçün lazım olan yeni texnika nümunələrinin layihələndirilməsi, istehsalı, sınaqdan keçirilməsi və mənimsənilməsi;

- yeniliyin reallaşdırılmasına yönəldilmiş yeni təşkilati-idarəetmə qərarlarının hazırlanması və tətbiqi;

- lazımı informasiya resurslarının tədqiqi, hazırlanması və ya alınması;

- Elmi-tədqiqat və layihə-konstruktor işlərinin həyata keçirilməsi üçün lazım olan kadrların hazırlanması, öyrədilməsi, ixtisasının artırılması və heyətin seçilməsinin xüsusi metodların tətbiqi;

- nou-hauların işlərin aparılması və ya lazımı sənədlərin əldə edilməsi üzrə onların lisenziyalaşdırılması, patentləşdirilməsi və alınması;

- marketinq tədqiqatlarının təşkili və aparılması üzrə innovasiyaların bazara daxil edilməsi.

İnnovasiya prosesinə innovasiya fəaliyyətinin bütün fəaliyyətləri aid edilir. Fəaliyyətin bütün növləri innovasiya sferasını əks etdirir, yəni innovasiyaların yaradılması və yayılması, innovasiya məhsulları istehsalçılarının və istehlakçılarının fəaliyyət sahəsi, innovasiya infrastrukturu və s. daxildir.

Müəssisələrdə innovasiya fəaliyyətinin aparılması təcrübəsi göstərir ki, yenilikçi müəssisələr fəaliyyətin ilk dövrlərində bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan daxili və xarici maneələrlə qarşılaşırlar.

Yeniliyin yaradılması və texnoloji mənimsənilməsi üçün elmi və texniki məhdudiyyətləri, ciddi maliyyə çatışmazlığını əsas daxili maneələrə aid etmək olar. Xarici maneələrə isə bazarın yeniliklərə qarşı psixoloji və iqtisadi faktorlarla izah

olunan müqavimətini, mövcud rəqiblərin maliyyə və satış şəbəkəsi ilə təmin olunmuş güclü əks reaksiyasını, müəlliflik hüquqlarının qorunmasında mövcud çətinlikləri aid etmək olar. Belə şəraitdə yenilikçi müəssisələrin dövlət tərəfindən dəstəkləməsi milli iqtisadiyyatın innovativ inkişaf yoluna keçməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Biznesdə rəqabətə davam gətirmək və hazırkı çətinlikləri aradan qaldırmaqla inkişafa can atmaq meylləri müəssisəni onun qarşısında duran problemlərin sürətli və məhsuldar həllinə kömək edən yeni idarəetmə alətlərinin axtarışına və fəal istifadəsinə məcbur edir. Bu günkü şəraitdə yeni səmərəli alətlərdən biri kimi məhz reinjiniring özünü doğrultmaqdadır. Reinjiniring konsepsiyasına əsasən təşkilatın ətraf mühitin dəyişməsinə vaxtında reaksiya göstərməsi mütləqdir. Bu müəssisənin gələcəyini dəqiq görməsini və reinjiniring menecerinin bütün mərhələlərdə qrupun işində bilavasitə iştirakını nəzərdə tutur. Bu cür yanaşmada müştərilərin tələbatının ödənilməsi və rəqiblərin fəaliyyətinin nəzərə alınması strategiyası sərt şəkildə daxili dəyişikliklər strategiyasına uyğunlaşdırılır.

1.2 İnnovasiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsi biznesin innovasiya strategiyasının formalaşmasının əsas meyarı kimi

İnnovasiya strukturlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi perspektiv inkişaf və idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün əsasdır. Strukturların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin mürəkkəbliyi çoxlu sayda müxtəlif istiqamətli layihələrin hazırlanmasından ibarətdir.

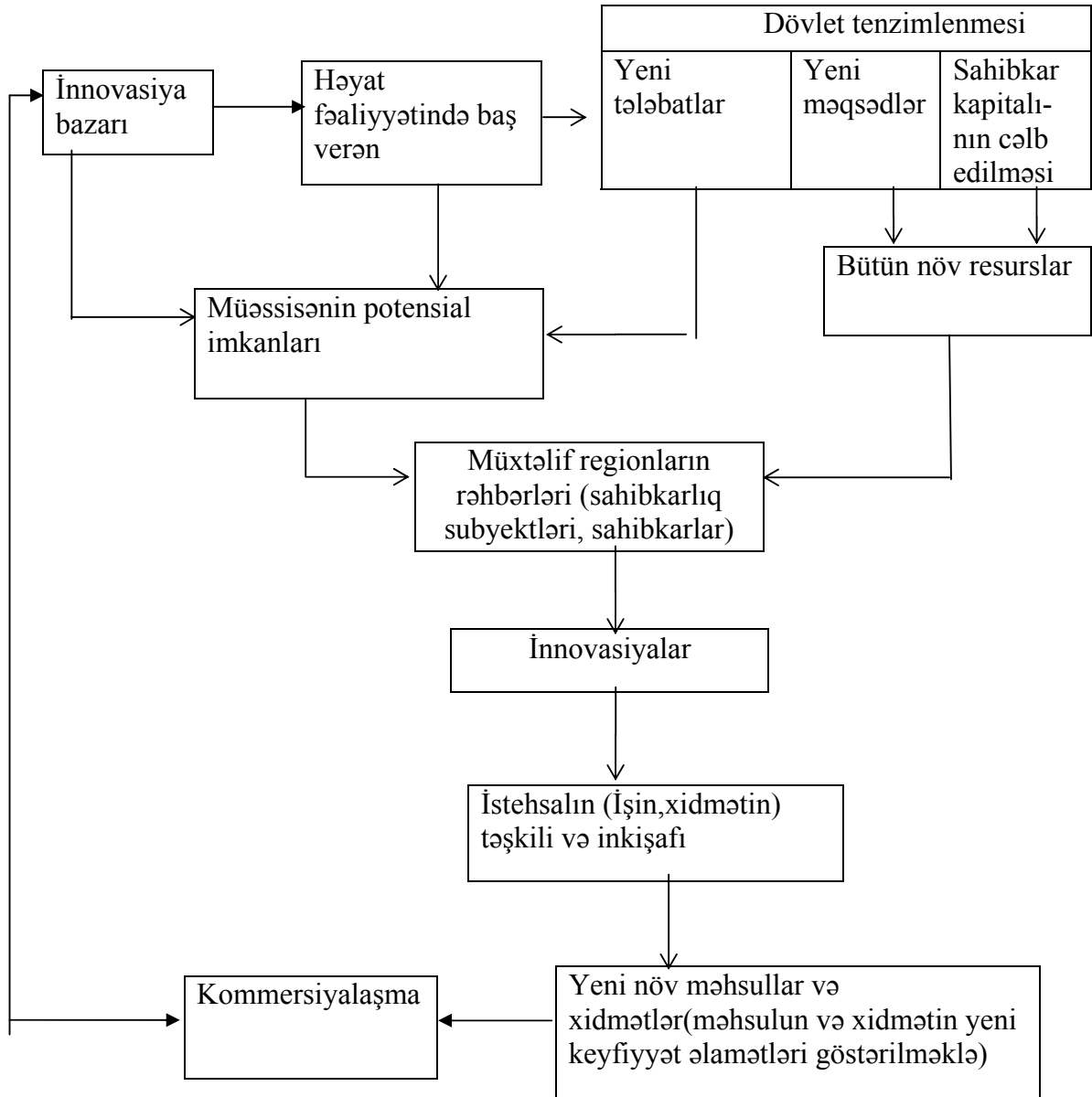
“İnnovasiya layihəsi” anlayışı innovasiya fəaliyyətinin məqsədli idarəetmə forması, innovasiyaları həyata keçirmə prosesi, sənədlər komplekti kimi nəzərdən keçirilir. Layihə sənədləri komplekti qarşılıqlı uyğunlaşdırılmış məqsədlər sistemi və onlara nail olmaq üçün müvafiq şəkildə təşkil olunmuş, tərtib edilmiş və müxtəlif miqdar göstəriciləri ilə ifadə olunmuşdur. İnnovasiyaların elmi-texniki məsələlərinin konkret səmərəli həllini təmin edən təcrübi-konstruktiv, istehsal, təşkilati-maliyyə, ticarət və s. kompleks tədbirlər proqramları innovasiya layihəsi adlanır.

İnnovasiya layihələrinin həyata keçirilməsi prosesində idarəetmənin aktivliyinin təmin edilməsi üçün aşağıdakı məsələlərin həlli təmin edilməlidir:

- daha səmərəli innovasiya layihələrinin seçilməsi və həyata keçirilməsi;
- layihənin maliyyələşdirilməsi mənbələrin düzgün seçilməsi;
- layihənin icrasını minimum risklə həyata keçirmək;
- vaxt amilini və inflyasiya həddini nəzərə almaq;
- layihənin həyata keçirilməsindən maksimum mənfəət əldə etməklə müəssisənin maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi.

İnnovasiyaların yaradılması və həyata keçirilməsi prosesinin təşkilinin məntiqi ardıcılığı 1.1. sayılı sxemdə əks etdirilmişdir. Sxemdən görüldüyü kimi, innovasiya bazarı və həyat fəaliyyətində baş verən dəyişikliklər dövlət tənzimləyicisi vasitəsi ilə idarə edilməli, bütün növ resurslar və müəssisələrin potensial imkanları regionların təsərrüfat subyektlərinə yönəldilməli və orada formalaşan innovasiyalar yeni növ məhsula və onların kütləvi istehsalına çevrilərək təkrar istehsal prosesinə daxil edilməlidir. Bütün hallarda həmin zəncirvari

həlqənin həyata keçirilməsi zəruridir və yalnız bu zaman dinamik sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq mümkündür.

Sxem 1.1. İnnovasiyanın yaradılması və həyata keçirilməsi prosesinin təşkilinin məntiqi ardıcılığı [9;15]

Həmin müxtəlif qeyd edilən broşürada innovasiya proseslərinin mərhələlərini aşağıdakı dörd istiqamətə ayırır.

1. Axtarış xarakterli elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi;
2. Tətbiqi xarakterli elmi-tədqiqatların yerinə yetirilməsi;
3. Təcrübi-layihə konstruktor işlərinin yerinə yetirilməsi;

4. Yeni innovasiya məhsulunun kütləvi istehsalının mənimsənilməsi və innovasiyaların kommersiyalaşması;

Innovasiya prosesinin təşkili haqqında qeyd edilən alimlərin fikirlərini ümumiləşdirərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, onların yanaşmalarında təşkilətmə aspektlərinə üstünlük verilmişdir. Lakin innovasiyanın təşkili və idarə edilməsi, prosesi, onun dinamikliyinin və səmərəliliyinin təmin edilməsi digər iqtisadi, sosial, hüquqi beynəlxalq, informasiya-kommunikasiya, fəaliyyətin təşkili formaları aspektlərini də nəzərə almağı təkidlə tələb edir. Həmin aspektlər kompleks şəkildə nəzərə alınmaqla innovasiyanın təşkili və idarə edilməsi prosesinin prinsiplial sxemini aşağıdakı kimi təsvir etmək tövsiyə edilir. (sxem 1.2)

Sxemdəki aspektlərin məzmununu açıqlayarkən innovasiya fəaliyyətinin təşkili formalarını aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

-**yanaşma xüsusiyyətinə görə** (yeni texnika, texnologiya, material, iqtisadi-təşkilati məsələ və.s);

-**əhatə dairəsinə görə** (tətbiqi ETTKİ, təcrübə işi);

-**idarəetmə səviyyəsinə görə** (beynəlxalq, respublika, sahə, regional, müəssisələrin birliyi və.s);

-**ərazi yerləşməsinə görə** (müxtəlif iqtisadi,coğrafi regionda və ya 1 regionda);

-**müəssisələrin iyerarxiyasına, əlamətlərinə görə** (üfüqü, şaquli);

-**mülkiyyət xüsusiyyətinə görə** (dövlət,şəxsi,səhmdar, qarışıq);

Sxem 1.2 İnnovasiyanın təşkili və idarə edilməsi prosesinin prinsiplial sxemi [9;27]

İnnovasiya layihələrinin həyata keçməsi Azərbaycanın iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən və ya həvəsləndirən amillərdən biridir.

İnnovasiya layihələri ilə iqtisadiyyatın dövrü inkişaf meyilləri arasında qarşılıqlı əlaqəni müəyyən etmək mümkündür. İnnovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi şərtlərinin optimallaşdırılması metodikasını işləyib hazırlamaq məqsədə uyğun hesab etmək olar.

Layihənin həyata keçmə müddəti, investisiyanın ölçüsü, alternativ layihələrin mövcudluğu və digər amillər üsulun seçilməsində nəzərə alınır.

İnnovasiya layihələrinin formalaşmasını aşağıdakılar təmin edir: [22;119]

- elmi-texniki inkişafın konkret məsələlərinin (məqsədlərinin) həllinə kompleks, sistemli yanaşma;

- elmi-texniki inkişafın məqsədlərinin kəmiyyətcə konkretləşdirilməsi və innovasiyaları idarəetmədə layihənin son məqsədlərinin və nəticələrinin ciddi əks etdirilməsi;

- innovasiyaların yaradılması, mənimsənilməsi, istehsalı və istehlakı proseslərinin fasiləsiz hərəkətli idarə olunması;

- layihə məqsədlərinin reallaşdırılmasının ən effektiv yollarının əsaslandırılmış seçimi;

- innovasiya layihəsini reallaşdırmaq üçün ehtiyatların tarazlığı;

- layihə üzrə mürəkkəb kompleks işlərin təsisatlar arası koordinasiyası və effektiv idarə edilməsi

İnnovasiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin aşağıdakı ən çox yayılmış göstəricilərini seçməyə imkan vermişdir:[19;121]

- layihənin reallaşdırılmasına investisiya xərclərinin məbləği (ƏX);
- innovasiyanın reallaşdırılmasından mənfəət (gəlir) (G);
- rentabellik və ya sadə mənfəət norması (R);
- özünü ödəmə dövrü (Pay Back Period – PP);
- gətirilmiş xərclər (X);

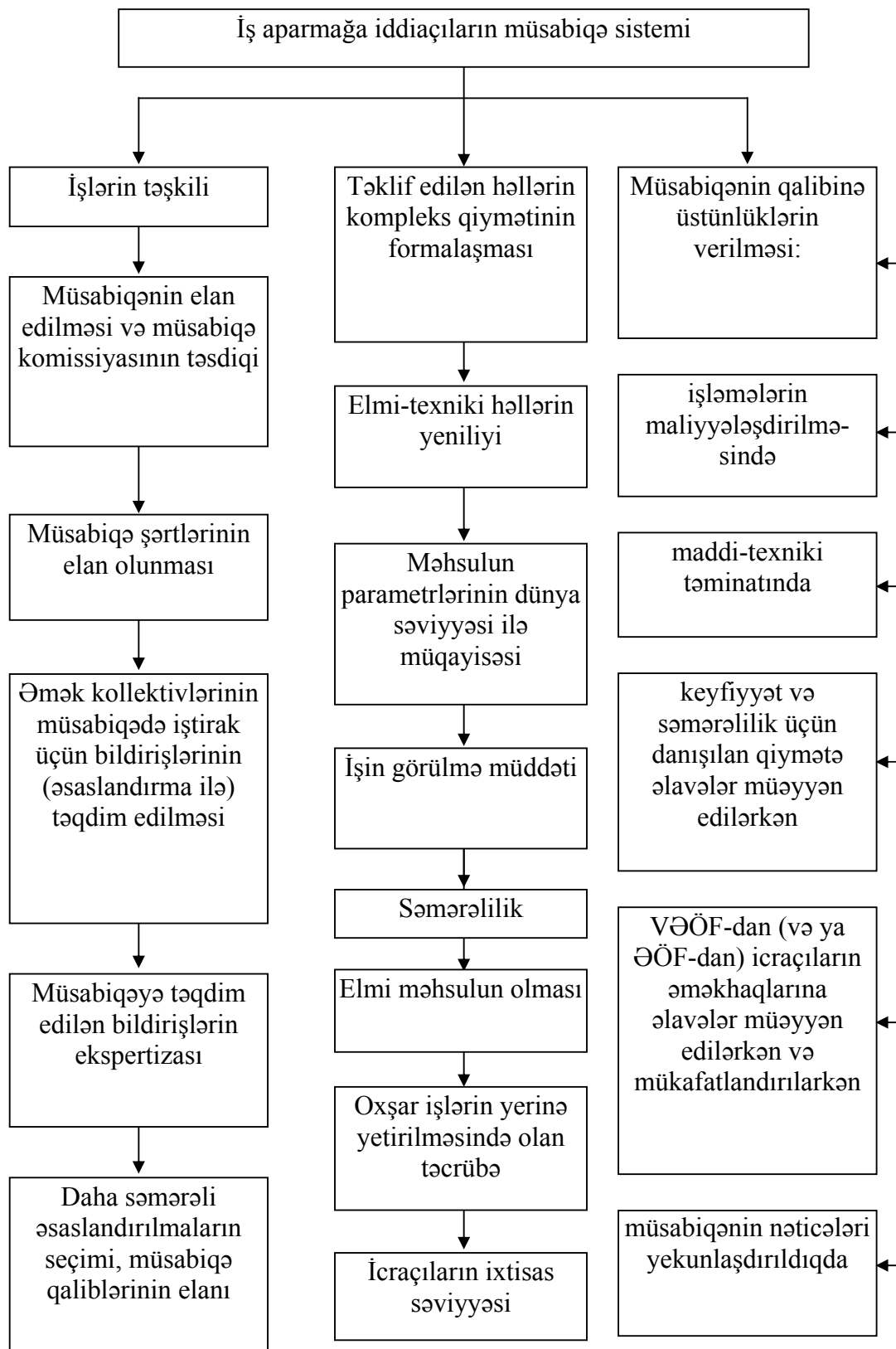
- təmiz diskontlaşdırılmış dəyər (Net Present Value – NPV);
- son və ya gələcək dəyər (Future Value – FV);
- gəlirlilik indeksi (Profitability Index – PI);
- diskontlaşdırılmış özüünü ödəmə dövrü (Discount Pay Back Period – DPP);
- daxili gəlirlilik norması (Internal Rate of Return – IRR);
- şəkli dəyişmiş daxili gəlirlilik norması (Modified Internal Rate of Return – MIRR);
- yeniliklərin investisiyasına qoyulmuş kapitalın mülahizə olunmuş orta dəyəri (Weighted Average Cost of Capital – WACC).

İnnovasiya ideyasının təqdim edilməsi, effektivliyinin qiymətləndirilməsi innovasiyalı inkişaf strategiyasının formalaşması innovasiya layihələri formasında mərkəzi halqadır.

Müəssisənin innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi təkcə strateji innovasiyanı deyil, həm də cari istehsal fəaliyyətini effektiv təmin etmək üçün müəssisənin maliyyə-iqtisadi resurslarının kifayət qədər olmasını müəyyənləşdirmək məqsədilə aparılır. Bu cari istehsal və strateji innovasiya fəaliyyətləri arasında dinamik uyğunluğu müəyyənləşdirməyə, yeni və ya yaxşılaşdırılmış texnologiyaların reallaşdırılmasında son dəfə seçim etməyə imkan verir.

İnnovasiyalı inkişafın reallaşdırılması ilə bağlı əsas çətinlik yeni texnologiyaların istehsala cəlb edilməsi planının yerinə yetirilməsidir. Yeni texnologiyaların mənimsənilməsi lazımi miqdarda resursların bölgüsündə prioritetliyin düzgün müəyyən edilməsi ilə izah olunur.

Müəssisənin innovasiyalı inkişafı ilə yanaşı, operativ istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin də effektiv aparılması zəruridir. Bu işə öz növbəsində əsas və dövriyyə kapitalının formalaşması, xüsusi və borc vəsaitlərindən istifadə ilə əlaqədardır.

Sxem. 1.3 İnnovasiya işləri aparmağa iddiaçıların seçim sxemi [16;45]

Müəssisənin innovasiyalı inkişafının bəzi anlarında müəssisə üçün iqtisadi situasiya əlverişli olmaya və itkilərə səbəb ola bilər.

İnnovasiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsini Azərbaycanda yeni inkişaf strategiyası həyata keçirilir. Bu strategiyanın başlıca istiqamətləri ölkədə davamlı və yüksək iqtisadi artıma, sosial rifaha nail olunması və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsidir. Ona görə də indiki mərhələdə qarşıda duran əsas vəzifələr təbii ehtiyatlar amilinin azaldılması, qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf tempinin təmin olunması, iqtisadiyyatda innovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsidir. Həmin vəzifələrin reallaşdırılmasında İKT sektorunun rolu və potensialı önə çıxmışdır. Ölkə rəhbərliyi respublikada İKT sahəsinin üzərinə yeni vəzifələr qoymuşdur. Bu da innovasiya yönümlü və biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın qurulması hesabına davamlı iqtisadi artıma və tərəqqiyə nail olunmasıdır. İnnovasiyalı iqtisadiyyatın yaradılması Azərbaycanın uzunmüddətli inkişafının təmin edilməsi üçün birinci növbədə elm, təhsil və İKT-in qarşılıqlı surətdə inkişaf etdirilməsinə əsaslanır.

İqtisadiyyatın texnoloji təkmilləşməsi və qabaqcıl texnologiya əsasında onun rəqabətə davamlılığını təmin edən, elmi potensialı iqtisadi inkişafın əsas ehtiyatlarından birinə çevirən strategiyanın həyata keçməsinin məqsədi innovasiya fəaliyyətinin balanslaşdırılmış sektorunun və səmərəli innovasiya sisteminin yaradılmasıdır.

İnnovasiyanın strateji tərəfi həm də onda ifadə olunur ki, o, həm də müəssisəyə bazar şəraitinə daha sürətlə uyğunlaşmağa, öz imkanlarının yeni sahələrə və yeni bazarlara irəlilədilməsi imkanlarını artırmağa şərait yaradır. Bu, hər şeydən əvvəl uzunmüddətli dövrdə rentabeliyyətin və maliyyə dayanıqlığının yüksəldilməsində meydana çıxır.

Müəssisənin səmərəli innovasiya startegiyasının seçilməsi prosesi müxtəlif tipli yeniliklərdə özünü göstərən innovasiya fəaliyyətinin bütün formalarının qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Başlıcası ondan ibarətdir ki, innovasiya prosesi təsərrüfat fəaliyyətinin bütün tərəflərini əhatə edir və istənilən funksional və ya istehsal alt sisteminin tərkib hissəsi olmalıdır. Təyin edilmiş vaxtda müəyyən növ və həcmdə yüksək keyfiyyətli məhsulların buraxılması; elmi-texniki potensialdan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi; yeni bazarların mənimsənilməsi və artıq

əldə edilmiş bazarlarda mövqələrin möhkəmləndirilməsi; istehsalın ekoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təsərrüfat fəaliyyətinin cəmiyyət üçün mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması; rentabelliğin və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi müəssisənin əsas fəaliyyət məqsədləri sırasına daxildir.

Bütün bunlar innovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanması zamanı nəzərə alınmalıdır. İnnovasiya strategiyasının işlənilib hazırlanmasına yönəldilmiş innovasiya injiniringi və menecmentin reinjiniringi obyektlər kimi nəzərdən keçirilməsinin məqsədə uyğunluğunu şərtləndirir.

İnnovasiya proseslərinin intensivləşdirilməsinə yönələn kiçik təşkilat formaları arasında böyük rol injiniring və tətbiqi şirkətlərə məxsusdur. İnjiniring fəaliyyəti sənaye mülkiyyəti obyektlərinin yaradılması, maşınların, avadanlığın layihələndirilməsi, istehsalat üzrə fəaliyyəti, istehsal prosesinin funksional təyinatı, təhlükəsizliyi və faydalılığı ilə bağlıdır.

Təşkilatın fəaliyyətinin strateji planlaşdırılması və idarə edilməsi innovasiya reinjiniringinin əsas istiqaməti sayılır.

İnnovasiya reinjiniringinin aparılması zamanı müştərilərin tələbatının ödənilməsi strategiyasının hər bir növü aktiv üsürlərin təkmilləşməsinə yönəldilir və köhnə üsürlərin aradan çıxarılmasını nəzərdə tutur. İnnovasiya reinjiniringi strategiyasının xarakteristikası aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 1.1 İnnovasiya reinjiniringinin strategiyaları [18;125]

Elmi-texniki inkişaf strategiyası	Aktiv üsürlərin əvəz olunması siyasəti	Köhnə üsürlərə rəğmən siyasət
Tələbatın qabaqlanması strategiyası	İstehsala buraxmaq və təcrübi işləmədən az sonra istehlak müəssisəsinə məhsul göndərməyə başlamaq	Yeni üsürün istehsalına qoyuluşla eyni vaxtda istehsalın və təhcizatın dayandırılması
Məhsulun və tələbatın likvivalentliyi strategiyası	Yeni elementlərin layihələr portfelinə malik olmaq: ikiidarəetmə mərhələsində tələbatın dəyişməsinə qabaqlamaqla istehsala buraxmaq(tələbat proqnozu üzrə)	Tələbin dəyişməsi haqqında zəif siqnal proqnozunun təsdiq edilməsi əsasında istehsalın dayandırılması;tələbin zəifləməsinə qədər istehsalın təzələnməsinə hazırlığın dəstəklənməsi

Tələbatın və imkanın ekvivalentliyi strategiyası	Perspektiv ünsürlərin fasiləsiz olaraq təcübəvi işlənməsini aparmaq; biri idarəetmə mərhələsini qabaqlamaqla istehsalın qurulmasına yüksək hazırlığı dəstəkləmək	Tələbin zəifləməsi zamanı istehsalın dayandırılması
“çatma” strategiyası	Eyni ilə: tələbin zəifləməsinə görə istehsala buraxmaq	Yeni ünsürlə optimal nisbətlərdə istehsalın və təchizatın imkan daxilində davam etdirilməsi

1.3 İnnovasiya layihəsi risklərinin tədqiqinin nəzəri-metodoloji aspektləri

Risk təsərrüfat rəhbərinin daim yaradıcılıq, təşəbbüskarlıq axtarışında və gələcəkdə daha çox mənfəət əldə etmək ehtimalı olan qeyri-standart idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi iqtidarında olmasını tələb edir.

Riskın mahiyyəti haqqında müxtəlif və çoxlu sayda fikirlərin mövcudluğu, xüsusilə də bu təzahürün çox cəhətliliyi onunla izah edilir ki, mövcud olan təsərrüfat qanunvericiliyində praktiki olaraq ona etinasız yanaşılır və ondan iqtisadi təcrübə zamanı və idarəetmə fəaliyyətində kifayət qədər istifadə olunmur. Bundan başqa risk əksər hallarda real əsaslara uyğun gəlməyən, bəzən isə ona əks olan hallardan ibarət çox mürəkkəb təzahürdür.

Biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı risklərin təzahür etməsinin obyektiv səbəbləri mövcuddur. Nəzərdə tutulmuş fəaliyyətin həyata keçirilməsi prosesi bir çox amillərdən ibarətdir. Buna görə də sahibkar firmanın həyat dövrünün (tsiklinin) bütün mərhələlərində itkiyə məruz qala bilər. Biznesdə riskin meydana çıxması, sahibkarların iqtisadi azadlığının əks tərəfi, onun üçün özünəməxsus ödənişdir. Bazar münasibətləri inkişaf etdikcə qeyri-müəyyənlik və sahibkarlıq riski artır. Biznesdə hazırkı və gələcək qeyri-müəyyənliyi aradan qaldırmaq çox çətindir. Qeyri-müəyyənlik obyektiv həqiqətin bir elementi kimi çıxış edir, buna görə də risk istənilən sferadakı sahibkarlığa xas xüsusiyyətdir.

Nəzərdə tutulmuş son nəticələrə (mənfəət, gəlir) nail olmaq üçün əvvəlcədən planlaşdırılmış xərclərdən çox gözlənilməz xərclərin ortaya çıxması risk adlanır. Risk müəyyən zaman kəsiyində biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsindəki qeyri-müəyyənlik anlayışı ilə əlaqədardır.

İnnovasiya layihələrinin müxtəlif riskləri vardır. İnnovasiya layihəsində risklərin idarəedilməsi metodologiyasının mürəkkəblik səviyyəsi və vacibliyi, xüsusilə də, onların ölçüsü sənaye müəssisələri ilə müqayisədə xeyli yüksəkdir.

Layihə üzrə qoyulan məsələlər fundamental elmi nəzəriyyələrə əsaslandığından, bu sahə də mövcud olan nəzəri müddəalar, prinsiplər, metod və

metodologiyalar tədqiq olunaraq yeni iqtisadiyyatın formalaşması proseslərinə tətbiq olunur və həmin istiqamətdə tövsiyələr verilir.

Məhsul və xidmətlərin istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlıq fəaliyyətində risklər məhsulların istehsalına çəkilən xərclərin nəzərə alınması və onların reallaşdırılması zamanı əldə olunacaq mənfəətin hesablanması nöqtəyi-nəzərindən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman risklərə iki nöqtəyi-nəzərdən baxmaq mümkündür:

1. istehsala çəkilən xərclər. Bu zaman xərclərin artım riski, xammalın qiyməti, işçilərin əməkhaqqı ilə bağlı xərclərinin nəzərə alınması zamanı risklərin müəyyən edilməsi vacibdir.

2. müştərilər, alıcılar nöqtəyi-nəzərindən. Bu zaman məhsul və ya xidmətin reallaşdırılması nəticəsində əldə ediləcək gəlirin hesablanması və məhsulun həyat dövrü bitməmiş yeni məhsulun bazara çıxarılması üçün qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi baxımından zəruridir.

Innovasiyada riskin qiymətləndirilməsinin özünün xüsusiyyətləri və imkanları, həm də bazarın perspektivləri, ümumiyyətlə əsas hadisələrin identifikasiyası və hadisələrin mümkün inkişafı ssenarisinin qurulması kimi həyata keçirilir. Bu əlaqə barədə,əlbəttə, "korporativ biznesdə strateji risklər" və onların idarəedilməsi haqqında danışmaq olar, lakin çətin ki, təhlil və planlaşdırmanın dəqiq ədədi metodları şirkətin menecerlərin hansısa yeni və səmərəli idarəetmə alətlərini verəcəklərin ümid etmək lazımdır. Bəzən onların köməyi ilə idarəetmə qərarlarının qəbulu zamanı rahat istifadə edə biləcəyimiz faydalı informasiya almaq olar ki, bu da başqa məsələdir: Məsələn, bazarda hadisələrin inkişaf ssenarisinin ehtimalı əsasında ənənəvi SWOT-təhlilini tənzimləmək və ya onların ehtimallarına görə biznesdə xarici təhlükələrə qarşı prioritetlər yaratmaq və ya beynəlxalq kapital bazarlarının təhlili əsasında Azərbaycan bazarının müvafiq seqmentlərində hadisələrin inkişafını proqnozlaşdırmağa cəhd etmək. Korporativ biznesdə vəzifələrin yaradılması və mədəni təhlil mənasında risklərin idarə edilməsi metodologiyası özü faydalı ola bilər.

Risqlərin idarə edilməsi metodologiyası menecerlər üçün o qədər universal və cəlbədidir ki, biznesdə onların mümkün rollarını yenidən qiymətləndirmək üçün tədqiqatlar aparmaq lazımdır. Metodologiyanın tətbiqində həmçinin risklərin toplanması da zəruridir. Belə ki, toplanmış risklər gündəlik ümumi innovasiya layihəsi əsasında nəzərdən keçirilməlidir.

Biznes layihəsi üzrə qərar qəbulu mərhələsində yaranan riski onun reallaşdırılması mərhələsində yaranan riskdən fərqləndirmək lazımdır. Bu risklərin bir-birilərindən ən mühüm fərqi ondan ibarətdir ki, qərar qəbulu mərhələsində müəyyən dəyişikliklər etmək və vəziyyəti düzəltmək mümkündür. Sahibkarlıq layihəsinin reallaşdırılması mərhələsində isə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişiklik etmək mümkün deyil.

Sahibkar öz fəaliyyətinin müxtəlif mərhələlərində və müxtəlif vaxtlarında risklə qarşılaşır və əlbəttə ki, riskli situasiyanın ortaya çıxması səbəbləri müxtəlif ola bilər. Bəzən riskin baş vermə səbəbi dedikdə, situasiyanın qeyri-müəyyənliyinə gətirib çıxaran hər hansı amil (mənbə) başa düşülür. Sahibkarın yüksək riskli layihəni yerinə yetirmək və ya az riskli biznes fəaliyyətilə məşğul olmaq haqqında qərar qəbul edir. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər sahibkar riskə ehtiyatla münasibət göstərsə, onda yüksək riskli layihənin uğurla nəticələnməsini qiymətləndirmək çətinidir və ya əksinə. Yalnız risk dərəcəsini eyni zamanda həm hesablayan, həm də intuitiv olaraq müəyyənləşdirən və uğursuzluq ehtimalının mövcud olmasına rəğmən risk edən sahibkar ən yüksək uğur qazanacaqdır.

Biznes fəaliyyətin həyata keçirilməsi zamanı risklər çoxsaylı amillərin, yəni daxili və xarici amillərin təsiri nəticəsində ortaya çıxır.

Biznes fəaliyyətində risklərin əmələ gəlməsinin aşağıdakı səbəblərini göstərmək olar:

1. cəmiyyətin kriminallaşması və inflyasiyanın yüksək templəri;
2. təsərrüfat subyektlərinin məsuliyyətsizliyi;
3. sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktların təkamil olmaması;

4. real sahibkarlıq hüququnun mövcud olmaması. Bu zaman ümumi risk səviyyəsinin azalmasına maneçilik törədir;

5. sahibkarların əksəriyyətində öz fəaliyyətlərinin nəticəsinə görə fərdi məsuliyyətin aşağı olması. Bu eyni zamanda istənilən sazişin “mənəvi” riskini artırır;

6. sahibkarın cinayət dünyasından asılılığı, eyni zaman da hüquq-mühafizə orqanlarının onu müdafiə edə bilməməsi və ya bunu istəməməsi;

7. siyasətçilərin qeyri-qanuni şəkildə iqtisadiyyata müdaxiləsi; müxtəlif səviyyələrdə idarəetmə aparatının kəskin artması;

8. vergi qanunvericiliyinin dəyişməsi; yüksək vergi və məcburi ödənişlər; amansız rəqabət; sahibkarların bazar problemləri və bilik səviyyəsinin aşağı olması;

9. müxtəlif səviyyələrdə idarəetmə aparatının kəskin artması; və s.

İnnovasiya layihəsində risklərin idarəedilməsi metodologiyasının mürəkkəblik səviyyəsi və vacibliyi, xüsusilə də, onların ölçüsü sənaye müəssisələri ilə müqayisədə xeyli yüksəkdir.

“Riskli” şirkətlər kiçik olsalar da, çevik və effektiv müəssisələrdir. Onlar “riskli” innovasiyaların aprobeasiya, axıra çatdırılması və istehsalata çatdırılması üçün yaradılır. Bəzi hallarda riskli şirkətlər müvəqqəti təşkilat strukturlardır ki, konkret problemin həlli üçün yaradılır. Bəzi müəssisələr yüksək aktivliyi ilə səciyyələndirilir.

Müstəqil kiçik innovasiya şirkət və onlara kapital təqdim edən maliyyə müəssisələri riskli biznes təsərrüfat subyektlərinin növləridir.

“Riskli” elmtutumlu layihənin yaratdığı ideyaların seçilməsi zamanı iki məqam nəzərdə tutulur: əvvəla, bu layihənin vəzifələri ana şirkətin maraqları ənənəvi sferası ilə üst-üstə düşməməlidir, yəni yeni innovasiyaların axtarışı olur; daha sonra, reallaşdırılacaq ideyaların seçilməsi.

“Riskli” elmtutumlu layihə çox yüksək və məqsədyönlü aktivliklə seçilir, bu da onunla izah edilir ki, müəssisənin işçiləri və investorlar işlənən ideya,

texnologiya, obyekt, ixtiranın uğurlu kommersiya reallaşmasında şəxsi marağa malikdirlər, əsasən də minimal xərclərlə.

Xalis riskli biznes və daxili riskli layihələr arasında özünəməxsus forma yeni tipli birləşmə müəssisələrin yaradılması olur. Bu müəssisələr kiçik elmtutumlu və iri şirkətin birləşməsidir. Belə birləşmə çərçivəsində kiçik şirkət yeni məmulatın işlənməsi ilə məşğul olur, iri şirkət isə maliyyə yardımı göstərir, tədqiqat avadanlığı ilə təchiz edir, satış kanalları ilə təmin edir, servis təşkil edir və müştərilərə satışdan sonra xidmət göstərir.

Daxili riskli layihə yeni bazarların axtarışına xidmət etməlidir. Əgər layihə uğurlu olsa, bölmə həmin şirkət çərçivəsində müəyyən məmulatın kütləvi istehsalı üçün yenidən qurula, digər bölmələrə satıla və ya verilə bilər.

Riskli layihədən gözlənilən əsas nəticə iqtisadi inkişafda innovasiyaların, biliyin rolunun, əhəmiyyətinin və təsirinin tədqiqi, innovativ iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərinin araşdırılması, iqtisadiyyatın vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilərin müəyyənləşdirilməsi və s. ilə əlaqədardır.

Layihənin əsas əhəmiyyəti yeni iqtisadiyyatın elmi-nəzəri əsaslarının müəyyənləşdirilməsi və yeni iqtisadiyyata xas olan xüsusiyyətlərinin araşdırılması ilə qərar qəbul edən idarəedici orqanlara dəstək verici tövsiyələrin təqdimatı ilə izah olunur.

İqtisadiyyatın müasir xarakterik xüsusiyyətləri, iqtisadi inkişafı ilə bağlı yeni innovativ idarəetmə təcrübələrinin və metodlarının öyrənilməsi, onların müvafiq idarəetmə orqanlarında istifadəsi ölkədə yeni innovativ layihənin qurulmasına və səmərəli idarə olunmasına şərait yarada bilər.

Fəsil II. Azərbaycanın biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının müasir vəziyyəti və inkişaf meylləri

2.1. Azərbaycan iqtisadiyyatında innovasiya layihələrinin tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

İnnovasiya infrastrukturunu- elmi-tədqiqat, texniki-texnoloji, təşkilati-iqtisadi, informasiya, maliyyə və hüquqi xarakterə malik olmaqla müstəqil subyektlərin qarşılıqlı və tamamlayıcı fəaliyyət mexanizmlərinin məcmusu kimi elmi əsaslara söykənir.

İnnovasiya infrastrukturunu innovasiya prosesinin səmərəli təşkili və idarəedilməsi əsasında aşağıdakı ümumiləşdirmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur: [9;95]

1. Elmi-texniki potensialın qorunması, inkişaf etdirilməsi;
2. Yeni texnoloji ideyaların, təkliflərin, elmi-texniki qərarların əməli tətbiq edilməsi və həyata keçirilməsi;
3. İnnovasiya infrastrukturunun normativ-hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi;
4. Yeni növ məhsulun mənimsənilməsi, buraxılan məhsulun modernləşdirilməsi, onun rəqabət qabiliyyətinin artırılması və bazarlarda mövqeyinin qorunub- saxlanması;
5. Yeni maşın, avadanlıq, materiallarının istehsalatda tətbiqi;
6. Yeni texnologiyaların və məhsulun istehsalı üzrə mütərəqqi üsullardan istifadə edilməsi;
7. İstehsalın əməyin təşkili və idarə edilməsi prosesində menecmentin mütərəqqi metodları, formaları, vasitələri və qaydalarının tətbiqi;
8. İnformasiyaların idarə edilməsinin yeni metodlarının işlənilməsi;
9. Yeni ixtisaslar üzrə kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisasların artırılması;
10. İnnovasiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi, sığortalanması və stimullaşdırılması.

İnnovasiya infrastrukturunun ümumi inkişaf xüsusiyyətlərini sxem şəklində aşağıdakı kimi təsvir etmək olar (bax şəkil 2.1).

Cədvəl 2.1 İnnovasiya infrastrukturunun funksional altsistemləri və onların strateji məqsədləri. [9;96-97]

Funksional altsistemləri	STRATEJİ MƏQSƏDLƏR
Marketing	1.Bazarın mənimsənilməsi 2.Firmanın rəqabət statusunun yüksəldilməsi 3.Bazar tutumunun genişləndirilməsi
İstehsal	1.Müəssisənin işgüzar aktivliyinin intensivləşdirilməsi; 2.Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi; 3.Yeni texnika və texnologiyanın, məhsul növünün mənimsənilməsi
ETKTİ	1.Yeniliklərin, patentlərin, ixtiraların və lisenziyaların işlənilməsi; 2.ETKTİ üzrə lider mövqeyin formalaşması
Maliyyə	1.Müəssisənin maliyyə dayanıqlılığının təmin edilməsi; 2.Rəqabət mübarizəsində üstünlüyə nail olmaq 3.Müəssisədə qiymətlərin idarə edilməsi hesabına iqtisadi potensialın yüksəldilməsi
Heyət	Daxili və xarici təsirə məruz qalan sosial məqsədlərin təmin edilməsi hesabına müəssisənin səmərəli fəaliyyətinin təşkili
Menecment	Müəssisənin təşkilati-funksional sisteminin optimallaşdırılması əsasında səmərəli istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin formalaşması

Normativ-hüquqi bazası;	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları ▪ Azərbaycan Respublikasının qanunları ▪ Nazirlər Kabinetinin Qərarları ▪ Beynəlxalq Konvensiyalar 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Beynəlxalq layihələr ▪ Regional proqramlar ▪ Beynəlxalq, milli və sahə standartları ▪ Digər rəqlamentləşdirici sənədlər

İNNOVASIYA

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rayon (şəhər) İcra hakimiyyəti ▪ Bələdiyyələr; ▪ İqtisadi İnkişaf Nazirliyi sistemində ETKİ ▪ Sənaye-energetika Nazirliyinin agentlikləri; tədris müəssisələri; ▪ Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Hidrometroloji Mərkəzləri; ▪ Rabitə və İnformasiya Nazirliyinin agentlikləri, tədris mərkəzləri; ▪ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi sistemində ETKİ və təcrübi-sınaq stansiyaları; ▪ Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent işləri üzrə Dövlət Komitəsinin təcrübə-sınaq Mərkəzi 	İcra orqanlarının innovasiya subyektləri	İNFRASTRUKTURU	Sənaye, istehsal (xidmət) müəssisələri	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maliyyə-sənaye qrupları ▪ Holdinglər ▪ Assosiasiyalar ▪ Səhmdar cəmiyyətləri ▪ Konsernlər ▪ Konsorsiumlar ▪ Transmilli şirkətlər ▪ Azad iqtisadi zonalar ▪ Treyninqlər ▪ Audit formaları ▪ Mühəndis məsləhəti (injiniring) ▪ Vencur firmaları ▪ Ekslerent firmaları ▪ Birjalar ▪ Patent firmalar ▪ Kommutant firmalar ▪ Sərgi-satış mərkəzləri ▪ Lisenziya təşkilatı ▪ Kiçik biznesin inzibati təşkilatı ▪ Françayzing ▪ Faktoring ▪ Lizing təşkilatları ▪ Texnoparklar ▪ Texnoloji transfer mərkəzləri ▪ Biznes inkubatorlar
--	---	-----------------------	---	---

Təklif olunan innovasiya aktivliyinin ölçülməsi metodikası ölkə subyektlərində innovasiya potensialının və innovasiya fəaliyyəti nəticəviliyinin müntəzəm monitorinqini təşkil etməyə imkan yaradır. İnnovasiya potensialı səviyyəsinin adekvat müəyyənəlməsi təklif olunan metodikanın əsasını təşkil edir.

1. İnnovasiya potensialını onun bütün aspektlərini xarakterizə edən və öz növbəsində müəssisənin innovativ inkişafına təsir edirlər göstəricilər sistemi şəklində təsəvvür olunmalıdır.

2. İnnovasiya potensialına innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə hazırlıq və bacarıq ölçüsü kimi baxılmalıdır. Bu zaman bacarıq dedikdə, potensialın göstəricilər sisteminin mövcudluğu və tarazlaşdırılması, hazırlıq dedikdə, səmərəli innovasiya fəaliyyəti üçün innovasiya potensialının lazımı inkişaf səviyyəsi başa düşülür.

3. Struktur-innovasiya potensialına həm innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün imkanları xarakterizə edən göstəricilər, həm də bütün istifadə imkanlarının reallaşma nəticəsini əks etdirən, başqa sözlə, innovasiya potensialının əldə olunmuş səviyyəsini xarakterizə edən göstəricilər sistemi kimi baxıla bilər.

4. Müvafiq olaraq, innovasiya potensialı səviyyəsinin faktiki vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün onun nailiyyətlərini əks etdirən göstəricilər sistemi zəruridir. Bununla elmi-tədqiqat müəssisəsinin innovasiya fəaliyyətini həyata keçirə bilmək qabiliyyəti müəyyən ediləcək.

İnnovasiya potensialı qiymətləndirilməsinin təklif olunan metodikası onun səviyyəsini xarakterizə edərək müəssisənin menecmentinə işlərin cari durumunu təhlil etməyə və müəssisənin sonrakı fəaliyyəti üzrə düzgün strateji qərarlar qəbul etməyə kömək edir.

İşdə indikatorlar qismində innovasiya potensialının obyektiv ölçülə bilən, müəyyən sərhəd qiymətlərinə malik vəziyyət göstəriciləri seçilmişlər ki, sərhədlərin aşılması sistemin dayanıqlığın pozulmasına və başqa keyfiyyət halına keçməsi imkanının yaranmasına səbəb olur. İndikatorların kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikaları müəssisənin hüquqi statusundan, ölçüsündən, aid olduğu sahədən asılı olaraq dəyişkən ola bilər. İndikatorlar bloklarda birləşdirilirlər. Beləliklə, demək olar ki, innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi müqayisəli təhlil əsasında həyata keçirilir. İnnovasiya potensialının qiymətləndirilməsinin təklif olunan qaydası üstünlüklərə malikdir, belə ki, indikatorların işlənmiş sistemi

müvafiq olaraq fəaliyyətinin bütün aspektləri nəzərə alınmaqla subyektin innovasiya potensialının göstəriciləri sisteminə əsaslanır.

İnnovasiya potensialı qiymətləndirilməsi metodlarının təhlili əsasında kompleks qiymətləndirmə metodikası işlənmişdir.

1. İnnovasiya potensialının struktur tərkibinin təyin edilməsi
2. Potensialın qiymətlənməsinə təsir edən innovasiya inkişafının parametrlər sisteminin formalaması
3. Qiymətləndirilən obyektlərin paketinin formalaşması
4. Qiymətləndirilən obyektlər haqqında informasiyanın tərkibinin təyin edilməsi və hazırlanması
5. Ekspert komissiyasının formalaşması
6. İnnovasiya potensialının ilkin monitorinqi
7. Obyektlərin potensiallarının səviyyəsinin təyin edilməsi və onların reytinglərinin qurulması
8. Təkliflərin hazırlanması
9. Verilən qərarların yerinə yetirilməsinə nəzarət
10. İnnovasiya potensialının inkişafı üzrə idarəetmə qərarlarının hazırlanması
11. İdarəetmə sisteminin təhlili
12. Sistemlərin təsbit edilməsi

2.2. Müasir biznes sistemində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının təşkilati-iqtisadi amilləri

Innovasiyaların səmərəliliyi yaradılan məhsulların, texniki sistemlərin, strukturların bütün zəruri və ehtimal olunan vahidini nəzərə almaqla müvafiq miqdarda əməyi, zamanı, ehtiyatları və pulu qorumaq qabiliyyətini müəyyən edir. İnnovasiyaların səmərəliliyinin reallaşdırılması ölçülərinin dəyərləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- məhsul- mal çeşidinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və artımı;
- texnoloji- əmək məhsuldarlığının yüksəlməsi və əmək şəraitlərinin yaxşılaşdırılması;
- funksional - idarəetmənin səmərəliliyinin artması;
- sosial- innovasiyalardan istifadə etmək hesabına həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;

Gəlirliyin artması, biznes miqyaslarının genişləndirilməsi və kapitalın sonrakı sərmayə qoyuluşu innovasiyaların iqtisadi dəyəri ilə müəyyən olunur. Lakin əldə edilən effekti dərhal gəlirə çevirmək mümkün deyil. Məs, atmosferə, torpağa, suya zəhərli komponentlərin tullanmasının azaldılması ekoloji sistemi qoruyur, insanın ömrünü uzadır və s.

İstehsalda yeniliklərin məqsədi onun intensiv inkişafı, ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, biznesin rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsidir. Yeniliklərin səmərəsi sosial sferada da aşkar olur. Burada mənfəətin yüksəldilməsi hesabına ictimai tələbat daha dolğun təmin olunur və həyatın təhlükəsizliyi yaxşılaşdırılır. Beləliklə, innovasiya fəaliyyətinin effekti çox aspektlidir.

Elmi-texniki səmərəlilik ilə əmək prosesində elmi-texniki məhsulun (informasiya artımı) yaradılmasında ifadə olunur. Əgər ancaq elmi informasiya inkişaf edirsə, bu effekt ancaq elmi ola bilər. Elmi effekt fundamental və tətbiqi tədqiqatların nəticəsidir. Əgər ETTKİ-nin nəticələri elmi-texniki informasiyanın inkişafına aparırsa, o, elmi-texniki effekt olur. TKİ-nin mənimsənilməsi nəticəsində istehsalatda texniki effekt olan texniki informasiyanın inkişafı baş

verir. Elmi-texniki effektin növlərindən hər birini iqtisadi effektlə qiymətləndirmək olar. (elmi effekt-potensial iqtisadi effektlə, elmi-texniki effekt- gözlənilən iqtisadi effektlə və texniki effekt-faktiki iqtisadi effektlə).

Innovasiyanın sosial səmərəliliyini metodoloji planda qiymətləndirmək daha mürəkkəbdir. İnsanın və cəmiyyətin tələbatlarını təmin etməyə kömək edən, və dəyər qiymətini almayan nəticələr (səhhətin yaxşılaşması, estetik tələblərin təminatı vəs.) sosial effekt adlanır. Sosial effektdə sosial nailiyyətlər böyük olduqca ona inteqral kəmiyyət qiyməti vermək bir o qədər mürəkkəbdir.

Innovasiyanın iqtisadi səmərəliliyi göstərir ki, yeni məhsula və ya əməliyyata (texnologiyaya) ehtiyatların (pul, material, informasiya, işçi qüvvəsi) qoyuluşunun gedişində alınan nəticə müəyyən effektdə (qazanca) malik olur. Bu nəticə əmək, maddi və təbii ehtiyatların qənaət olunmasına gətirir və ya sərbəst qiymət ala bilən istehsal vasitələrinin, istehlak əşyalarının və xidmətlərin istehsalını artırmağa imkan verir.

Gəlir formasında iqtisadi səmərənin alınması nəticəsində innovasiya təşkilatı kompleks inkişafı və öz əməkdaşlarının rifahının yüksəldilməsini həyata keçirir. Effektlərin qalan növləri özündə potensial iqtisadi effekti daşıyır. Məsələn, innovasiya təşkilatı tərəfindən işlənib hazırlanmış ixtira, yüksək səviyyəli yenilik kimi ya onun satışından sonra, ya da ixtira əsasında işlənib hazırlanmış məhsulun reallaşdırılmasından sonra iqtisadi səmərə verə bilər və ya innovasiya təşkilatının əməkdaşlarının fizioloji tələbatlarının təmin olunma dərəcəsinin yüksəldilməsi xəstəliklərə görə iş vaxtı itkilərini azaldır; əməyin məhsuldarlığını, əmək ehtiyatlarının təkrar istehsalının keyfiyyətini və s. artırır ki, bunu iqtisadi səmərə formasında dərhal hesablamaq çətindir.

İşləmələrin təşkilatın özündə tətbiqinin və ya yeniliklərin satılmasının iqtisadi effekti potensial və ya faktiki (real ticarət) ola bilər, elmi-texniki, sosial və ekoloji effektlər isə gözlənilən iqtisadi effektin ancaq potensial formasına malik ola bilər.

Ümumi şəkildə iqtisadi innovasiyaların səmərəliliyi nəticə ilə nəticənin səbəb olduğu xərclərin tutuşdurulması ilə müəyyən olunur.

İstehsalın aşağıdakı əsas xarakteristikaları innovasiyanı dəyişdirir: [19;126]

1. istehsalın və ya satışın (reallaşdırılan məhsul) həcmi;
2. cari xərclər;
3. Yaradılan və fəaliyyətdə olan əmlakın (əsas istehsal fondları və qeyri-maddi aktivlər) ölçüsü;
4. istehsalda məşğul olanların sayı;
5. təsərrüfat tsiklinin müddəti.

İnnovasiya variantlarının müqayisəsini istehsal sferasında innovasiyaların səmərəlilik göstəricilərinin iki tipindən istifadə etməklə aparırlar.

Məxaric tipli səmərəlilik göstəricisi innovasiyanın nəticəsinin sərf olunan canlı və ya maddiləşmiş əməyin (innovasiyanın qiyməti) məcmusunun kəmiyyətinə nisbətidir.

İnnovasiyanın ehtiyat tipli səmərəlilik göstəricisi nəticənin dəyər ifadəsində işlədilmiş istehsal ehtiyatlarının kəmiyyətinə nisbətidir. Bu zaman yeniliyin nəticəsi istehsalda illik hesablama ilə tətbiq olunur. Məsələn, səmərəlilik göstəricilərinin məxaric tipi innovasiya xərclərinin bir ölçü vahidinə istehsalın nəticəsi şəklində, ehtiyat tipi isə fond tutumu göstəricisi şəklində, yəni nəticənin (əmtəə məhsulunun) əsas istehsal fondlarının orta illik qiymətinə tərs mütənəsbibliyinin kəmiyyəti şəklində təsvir edilir.

İstənilən təsərrüfat prosesinin spesifik xüsusiyyətinə görə real sektorda yeniliklərə qədər və yeniliklərdən sonra istehsalı xarakterizə edən çoxsaylı göstəricilər tələb olunur ki, onlardan hər biri buraxılan məhsulun əmək tutumunun, material tutumunun, fond tutumunun dəyişiklikləri haqda informasiya verir.

Bütövlükdə innovasiyaların iqtisadi səmərəliliyi iki istiqamətdə nəzərdən keçirmək lazımdır:

- innovasiyanın istehsalı və reallaşdırılması;
- innovasiyaların alınması.

Prosudent innovasiyanı istehsal edərək, satışı isə onu sataraq bir məqsədi-sonradan sərfəli layihəyə qoymaq üçün pul vəsaiti və ya tam mülkiyyət və ya borc almaq məqsədini güdürlər.

Pul vəsaiti gətirən innovasiyanın istehsalından və reallaşdırılmasından əldə olunan iqtisadi səmərəliliyin ümumiləşdirilmiş xarakteristikası mütləq səmərəlilik göstəricisi ilə ifadə olunur: [19;127]

$$E=L:\dot{I}$$

Burada:

L - iqtisadi nəticənin artımıdır, məsələn gəlirin (xərclərin azalması);

\dot{I} - investisiyalardır (kapital qoyuluşu).

İstehsalda birdəfəlik və cari xərcləri əks istiqamətlərdə dəyişmə halları mümkün olduqca innovasiya variantlarının keyfiyyətlə müqayisəsi üçün gətirilmiş xərclər düsturundan istifadə olunur:

$$Z_n = J_n + kI_n \rightarrow \min$$

Burada

Z_n – n variantı üçün gətirilmiş xərclərdir;

J_n –bu variant üçün cari xərclərdir;

kI_n –sahibkar (investor) tərəfindən verilmiş səmərəlilik əmsalıdır.

Müasir şəraitdə investisiyanın ödəmə müddətinin əks kəmiyyəti olan səmərəlilik əmsalı maliyyə bazarının konyukturundan və yeniliklərin gözlənilən nəticələrindən çıxış edərək sahibkar tərəfindən təyin olunur. Əvvəllər bütövlükdə xalq təsərrüfatı üzrə kapital qoyuluşunun müqayisəli səmərəliliyinin normativ əmsalı məhsulun növündən (sahəsindən) və regionundan asılı olaraq 0,1-dən 0,24-dək diapazonda təyin olunurdu, indi də bu geniş istifadə olunmaqdadır.

Ehtiyat tipli göstəricidə istifadə olunmuş bütün ehtiyatların məcmusu və innovasiyadan alınmış iqtisadi nəticənin tam kəmiyyəti əks olunur. Məhsul buraxılışı və istifadə olunan ehtiyatlar dəyişmədikdə dinamikada nəzərdə keçirilmiş bu göstərici bu ehtiyatların istifadə dərəcəsinin xarakteristikası ola bilər və istehsalın intensivləşdirilməsini müəyyən edə bilər. Yeniliklərin iqtisadi səmərəliliyinin məxaric və ehtiyat tipli göstəricilərinin qarşılıqlı dinamikası üçün iki vəziyyət səciyyəvidir.

1. Hər iki göstərici ya azalır, ya da artır. Bu hallardan istənilən hər hansı birində səmərəliliyin dəyişməsinin ümumi istiqaməti birmənalı olacaq.

2. Göstərilən göstəricilər aşağıdakı uyğunluqlarda əks istiqamətlərdə dəyişə bilirlər:

- a) məxaric tipli göstərici artır, ehtiyat tipli isə azalır;
- b) gətirilmiş xərclər azalır, fond verimi (fond vahidinin gəliri) artır;
- c) göstəricilərdən biri sabitdir, digəri isə dəyişir.

A halında gətirilmiş xərclər cəlb olunmuş yeni istehsal ehtiyatlarına görə artır. Onlardan istifadə istehsal xərclərini azaldır, lakin ehtiyatların həcmi istehsalın həcmindən daha sürətli artır. Yeni istehsal ehtiyatları hesabına istehsalın faydanın dəyişikliklər qədərindən az olduğu belə artırılması ekstensiv kimi qiymətləndirilir.

B halında bir ölçü vahidi dəyərində istifadə olunmuş ehtiyatlardan alınan faydaya görə səmərə ehtiyatların ölçülərinin azalması və ya onlardan istifadənin keyfiyyətinin (səviyyəsinin) pisləşməsi nəticəsində aşağı düşür. Səbəblərdən birincisi nadir hallarda müşahidə olunur. Müvafiq olaraq, bu halda istehsalın səmərəliliyi ehtiyatlardan istifadənin pisləşməsinə görə aşağı düşür. Məxaric və ehtiyat tipli göstəricilərin eyni zamanda artımı zamanı səmərəliliyinin integral qiymətləndirilməsi çətinlik törətmir.

İnnovasiyanın satın almağın iqtisadi səmərəsi bu innovasiyanın alıcısının qazanc əldə etməsini göstərir. Alıcının innovasiyaya kapital qoymasının iqtisadi səmərəliliyini UNİDO-nun tövsiyələrə və ya investisiya qoyulmuş layihələrin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və maliyyələşdirilməsi üçün onların seçilməsi üzrə metodik tövsiyələrə uyğun olaraq hesablanırlar.

İnvestisiyaların (kapital qoyuluşlarının) səmərəliliyi iqtisadçı-alimlərin və praktiki rəhbərlərin (müxtəlif səviyyələrdən olan) daim diqqət mərkəzində olmuşdur və olmaqdadır. Son zamanlarda bu problemə həsr olunmuş böyük saylı elmi işlər nəşr olunmuş, müxtəlif səviyyələrdə- ümumdövlət, sahə və ərazi səviyyələrində tətbiq üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif investisiya qoyuluşu obyektlərinə kapital qoyuluşunun iqtisadi əsaslandırılması sahəsində metodik göstərişlərin və tövsiyələrin çoxsaylı müxtəlif variantları işlənilib hazırlanmışdır.

İnnovasiyaların iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi problemi

potensial investorların, yəni sərəncamında olan investisiyaya qoyulmaqla sahibinə müəyyən qədər qazanc gətirə bilərək kapital ehtiyatları olan təsərrüfatla məşğul olan subyektlərin qarşısında meydana çıxır. Qazanca ümumi şəkildə investorun qarşısında duran, onun tələbatları ilə müəyyən olunmuş məqsədlərinə nail olmağın dərəcəsi kimi tərif vermək olar.

İlkin təsərrüfatçı subyektlərin (istehsalçıların, alıcıların məhsul və xidmətlərin son istehlakçıların) fəaliyyətinin sfera və istiqamətinin azad seçiminə əsaslanırıq. Dövlət funksiyasının isə ilkin təsərrüfatçı subyektlərin qarşılıqlı əlaqə olduğu bazar iqtisadiyyatı nəzəriyyəsinin klassik qaydalarına riayət edirik. Bu zaman onların fəaliyyətinin səmərəlilik meyarının ən azı 2 növünü seçib və nəticə çıxartmalı oluruq.

1. Lokal meyar. Bu ilkin təsərrüfatçı subyektlərin fəaliyyətinin səmərəliliyidir. Bu kimi subyektlər verilmiş məhdudiyyətlər çərçivəsində uzunmüddətli perspektivdə daha çox qazanc əldə etməyə səy göstərirlər.

2. Qlobal meyar. Bu iqtisadi sistemin fəaliyyətinin səmərəliliyidir. Bu da bütün cəmiyyətin dinamik inkişafını təmin etməyə istiqamətlənmiş dövlət siyasətinin əsasında durmalıdır.

Hər iki qrup kapital qoyuluşlarının səmərəliliyini qiymətləndirməyin müxtəlif metodlarının işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Qəbul olunmuş təsnifata uyğun olaraq onlar makro və mikroiqisadi adlandırılı bilərlər.

Bazar münasibətləri şəraitində özünü maliyyələşdirmə və xərcini ödəmə əsasında işləyən və investisiyalaşdırma həyata keçirən innovasiya müəssisələri (İM) və elmi təşkilatlar üçün investisiyaların perspektiv qazanclığı- son iqtisadi səmərəliliyi çox vacibdir. Bununla əlaqədar İM qeyri-müəyyənliyin dərəcəsini nəzərə almaqla, bu investisiyalardan hansı məbləğdə mənfəət alın biləcəyini proqnozlaşdırmaq lazımdır. Qəbul olunmuş qərarlarda iqtisadi əsaslandırmağın müvafiq instrumentarisindən istifadə edilməlidir. Təsərrüfat mexanizminin əsaslı islahatları, onun iqtisadi inkişafın bazar modelinə uyğunlaşmasının müasir şəraitlərində investisiya qərarlarının iqtisadi əsaslandırılması problemi aktualdır. Bu cür problemlər həm ilkin təsərrüfatçı subyektlər səviyyəsində, həm də milli

iqtisadiyyatı idarəetmənin ən yüksək “eşalonlarında”, xüsusilə, büdcə vəsaitlərinin elmi, sosial və digər ümumdövlət proqramların maliyyələşdirilməsinə bölüşdürülməsi zamanı meydana gəlir.

Bazar iqtisadiyyatı sistemində fəaliyyət göstərən təsərrüfatçı subyektlərin məqsədlərindəki ən vacib xüsusiyyət öz fəaliyyətlərindəki bu məqsədləri güdməkdir. Dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları sosial-iqtisadi və siyasi proseslərin tənzimlənməsini həyata keçirməyə qadirdir. Burada dövlət idarəetmə orqanlarının həll etdikləri əsas məqsədlər məsələlərdə reallaşdırmaq üsullarından istifadə olunmasıdır. Əgər iqtisadiyyatın inzibati komanda şəraitində ilkin xalq təsərrüfatı obyektlərinin birbaşa idarəetmə forması kimi plan ümumdövlət siyasətinin reallaşdırılmasının əsas forması kimi çıxış edirdisə, bazar iqtisadiyyatında dövlət milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün stimül yaradaraq ilkin təsərrüfatçı subyektlər üçün təsərrüfatçılığın xarici şəraitini formalaşdırır.

Dövlət tərəfindən təyin olunmuş və bütün subyektlər üçün eyni olan “oyun qaydaları” ilə məhdudlaşan ilkin təsərrüfatçı subyektlər uzunmüddətli perspektivdə ən çox qazanc əldə etməkdən ibarət olan öz lokal məqsədlərinə nail olmaq istiqamətində öz fəaliyyətlərini qururlar. Təsərrüfatçı subyektlərin həll etdikləri məqsədlərdəki fərq investisiya qərarlarının əsasında duran, müxtəlif meyarlarda, həmçinin investisiyaların səmərəliliyinin iqtisadi qiymətləndirilməsi metodlarında aşkar olur. Bu yanaşmaları və metodları, əgər onların əsasında investisiyaların effektivliyinin qlobal meyarları durursa şərti olaraq makroiqtisadi və əgər onlar lokal meyarlara əsaslanırsa mikroiqtisadi adlandırmaq olar.

Bazar təsərrüfatçılığı şəraitində istənilən innovasiya layihəsinin reallaşdırılmasının qarşılıqlı əlaqəsinin iki metodik vasitəsi vardır:

- 1) layihənin həyata keçirilməsinin mümkün variantlarından hər birinin faydalılığının qiymətləndirilməsi;
- 2) variantların müqayisəsi və onlardan ən yaxşısının seçilməsi məsələləri həll olunmalıdır.

Milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyası şəraitində göstərilən məsələlərin həlli üsulları dünya praktikasında qəbul olunmuş iqtisadi

ölçülər və əsaslandırma metodları ilə ziddiyyətə girməməlidir.

Dövlət mülkiyyət formasının və iqtisadiyyatı idarəetmənin mərkəzləşdirilmiş metodlarının hökmranlıq etdiyi şəraitlərdə təsərrüfat qərarlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə bütün müəssisələr və təşkilatlar üçün yeganə olan müvafiq mərkəzləşdirilmiş yanaşma üstünlük təşkil edirdi. Onun əsası dövlət üçün sərfəli olan hər şeyin təsərrüfatçı subyektlərin hər birinə də sərfəli olmalıdır prinsipinə çevrilirdi. Bu prinsip bütün subyektlər üçün kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin- yeniliklərin reallaşdırılmasının bütün mərhələlərində, yəni tədqiqatların aparılmasında və işləmələrdən innovasiyanın istehlakçıda tətbiq olunmasına qədər bütün mərhələlərdə alınan iqtisadi səmərənin yeganə global meyarını nəzərdə tuturdu. Metodik mübahisələr ancaq bu effektin-istər yeniliklərin reallaşdırılmasına “gətirilmiş xərcləri”, istərsə də “inteqral” və ya “illik iqtisadi səmərəni” qiymətləndirən göstəriciyə toxunurdu. İdarəetmənin inzibati-komando şəraitində iqtisadi əsaslandırma istənilən təsərrüfat qərarında ikinci dərəcəli rol oynayır və çox zaman formal xarakter daşıyırdı. Həm ayrılmış kapital qoyumalarının mənimsənilməsinə həyata keçirən təşkilat, həm də onların bölgüsü ilə məşğul olan idarə ayrılmış pul vəsaitlərinin faktiki sahibi deyil, ancaq sərəncamçıları idi. Bundan başqa, kapital qoyuluşunu həyata keçirən pul vəsaitinin ayrılması əsasən əvəzsiz xarakter daşıyırdı. Təsərrüfat qərarlarının əsaslandırılmasına belə yanaşma təsərrüfat şəraitinin pisləşməsinə gətirdi. Çox zaman illərlə öz tətbiqini tapmayan, ya da tam gücü ilə istifadə olunmayan avadanlıq alınır. Valyuta ilə xaricdən alınan yeni texnika mövcud texnoloji proseslərə uyğun gəlmirdi, bu səbəbdən də texniki səviyyəsinə görə ondan gözlənilən faydanı vermirdi.

Səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodu müəyyən şəraitlərdə innovasiya layihəsi ilə bağlı pul vəsaitlərinin daxil olma və ödənmə dinamikasının təhlilinə əsaslanır. “Nağd pul axınının” təhlilinə əsaslanan məhz belə yanaşma qərbdə innovasiya hesabatları nəzəriyyəsində və praktikasında geniş istifadə olunur. O cümlədən bu yanaşmada innovasiya layihələrinin səmərəlilik göstəricilərinin aşağıdakı növlərə bölməsi təklif olunur:[31;126]

- Layihənin reallaşdırılmasının bilavasitə onun iştirakçıları üçün maliyyə nəticələrini nəzərə alan kommersiya göstəriciləri;

- Layihənin həyata keçirilməsinin federal, regional və ya yerli büdcələr üçün maliyyə nəticələrini əks etdirən büdcə səmərəliliyi göstəriciləri;

- Layihənin reallaşdırılması ilə bağlı şəraitlərdə innovasiya layihəsi iştirakçılarının birbaşa maraqlarının hüdudlarından kənara çıxan xərcləri və nəticələri nəzərə alan iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri.

Belə növlərə ayırma iqtisadi sistemin müxtəlif obyekt və səviyyələrinə bütövlükdə xalq təsərrüfatı (iqtisadi səmərəliliyin qlobal göstəricisi), regional, sahə, şirkət və ya innovasiya layihəsinin səviyyəsinə münasib olaraq iqtisadi səmərəliliyin vahid göstəricisinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı süni surətdə növlərə ayırmadır.

Bununla əlaqədar olaraq, innovasiyaların iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə yanaşmaların və metodların aparılmış təhlili aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan verir:

- İqtisadiyyatın inzibati-komanda şəraiti üçün işlənib hazırlanmış kapital qoyuluşunun iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodları iqtisadi islahatların inkişafının müasir vəziyyətini nəzəri və praktiki aspektlərdə təmin etmir;

- İntestisiya hesabatlarının aparılmasında xarici təcrübə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu hesabatlarda həm maliyyə axınlarını və bütövlükdə innovasiya layohələrinin reallaşdırılmasının iqtisadi məqsədəuyğunluğunu qiymətləndirməyə imkan verən təhlilə, həm də investisiya dövrünün hesabat ili üzrə investisiya proqramları həyata keçirən İM-lərin maliyyə vəziyyətinin tədqiqinə əsaslanan static metodlara əsaslanan iqtisadi səmərəliliyini qiymətləndirilməsinin dinamik metodlarından geniş istifadə olunur.

İnnovasiya fəaliyyətinə innovasiya prosesi çərçivəsində bütün fəaliyyətlər daxildir. Fəaliyyətin bütün növləri innovasiya sferasını əks etdirir, yəni innovasiyaların yaradılmasını və yayılmasını daxil etməklə, innovasiya məhsulları istehsalçıların və istehlakçıların fəaliyyət sahəsini əks etdirir.

Müasir şəraitdə iri şirkətlərdə elmi-texniki fəaliyyətin idarə edilməsinin davamlı mexanizmləri yaranmışdır. Bu şirkətlərin elmi-texniki fəaliyyəti elmin və istehsalatın inteqrasiya proseslərinin xüsusiyyətlərini, tətqiqatların və işləmələrin bazar tələbatına uyğun meylli, bazar faktorunun şirkətin strateji pozisiyasına təsirinin güclənməsini əks etdirir.

Yeni vəzifələr həm şaquli istiqamətdə, yəni idarəetmənin bütün səviyyələri arasında, həm də üfüqi istiqamətdə, yəni elmi istehsalat və satış zənciri bəndləri arasında əlaqələr sistemində dəyişikliklərə gətirib çıxarmışdır.

İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsi zamanı innovasiya ideyaları yeni və yeni biznes sahələrinə daxil edilməni stimullaşdıran perspektivli istehsalat planları və proqramlarına integrallaşdırılır. Qərarların qəbul edilməsi, ixtisaslaşma hesabına yeni məhsulun işlənməsinin və tətbiqinin sürətlənməsinin planlaşdırılması, stimullaşdırılması və sistemlərin yaxşılaşdırılması məqsədilə yeniliklərlə və şirkətin inkişafının perspektiv istiqamətlərilə məşğul olan bölmələr innovasiya proseslərinin vəzifəsidir.

İnnovasiya proseslərinin daha da çevik və kompleks idarəetmə sisteminin, perspektivli məhsulun hazırlanmasına, idarəetmənin təşkilat forma və funksiyaların, idarəetmə üslubunun yenidən qurulmasına yönələn yeni təsərrüfat mexanizminin yaradılması yeniliklərinin yaradılması və tətbiq edilməsini stimullaşdırır və ideyanın yaranmasından onun reallaşmasına qədər innovasiya proseslərinin birbaşa idarə edilməsini təmin edir. Təşkilati cəhətdən belə bir mexanizm yeniliklərin və idarə edilməsilə məşğul olan xidmətlər və idarəetmə strukturu şöbələri arasında bölüşdürülmüş və onların arasındakı qarşılıqlı əlaqələndirmə və koordinasiya sisteminin fəaliyyət göstərilməsini nəzərdə tutur.

Desentralizasiya idarəetmə sisteminin yarandığı illərdə istehsalat bölmələrində ETTKİ, marketinq, mal prinsipilə ixtisaslaşmış (“elmi tətqiqatlar – istehsalat- satış” prosesi kimi nəzərdən keçirilirdi) satış şöbələri yaradılırdı. ETTKİ sistemində hazırlanan məhsulun konsepsiyası, mühəndis-texniki sənədləri və məhsulun nümunəsi ardıcıl olaraq əvvəl istehsalat şöbəsinə, sonra isə satış şöbəsinə verilirdi. Nəticədə dövrənin hər mərhələsində yeniliyin realizə edilməsinə

məhsulun hazırlanmasının əvvəlki mərhələsində iştirak etməyən yeni heyət qatılırdı. Beləliklə, istehsalat bölməsi çərçivəsində məhsulun işlənməsi, istehsalı və satışı üzrə məsuliyyəti icraçıların bir qrupundan digərinə keçirdi. Belə bir yanaşma istehsalat bölmələri çərçivəsində ixtisaslaşmanın yüksək səviyyəsini əks etdirir və həm yeni məhsulun, həm də ənənəvi növlərin ayrıca maliyyələşdirilməsini və planlaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Innovasiya prosesinin bu cür təşkili əvvəllər geniş yayılmışdı və bir çox şirkətlərdə ondan indiyə qədər də effektiv istifadə edilir.

Elm-Texniki Tərəqqinin ilk növbədə elmtutumlu sahələrdə inkişafı innovasiya prosesinin idarə edilməsinin müstəqil idarəetmə obyektinə çevrilməsi nəzərdə tutan yeni idarəetmə sisteminə keçidə səbəb olub. Nəticədə ETTKİ bölmələri, istehsalat və satış arasında üfüqi əlaqələri istifadə edən innovasiya fəaliyyətinin birbaşa idarəedilməsinin çevik strukturları əmələ gəldi.

Bununla belə həm istehsalat bölmələrində ETTKİ, istehsalat və satış şöbələri arasında, həm də müxtəlif səviyyələrdə istehsalat bölmələrilə fəaliyyətin uyğunlaşdırılmasına ehtiyac yarandı.

Yaranmış innovasiya prosesinin idarə edilməsi strukturları aşağıdakıları nəzərdə tutur: [19;37]

1) yüksək səviyyədə ixtisaslaşdırılmış bölmələrin yaradılması innovasiya (texniki) siyasətinin işlənməsi üzrə şuraların, komitə və ya işçi qrupların yaradılması;

2) innovasiya fəaliyyətinin koordinasiyası üzrə yeni məhsullar üçün mərkəzləşmiş xidmət və bölmələrin yaradılması;

3) yeni məhsulların işlənməsi üzrə məqsədli layihə qrupları və mərkəzlərin seçilməsi;

4) istehsalat bölmələri daxilində innovasiya fəaliyyətilə məşğul olan ETTKİ şöbələrin, laboratoriyaların, elmi mərkəzlərin rolunun gücləndirilməsi;

5) innovasiya fəaliyyətini stimullaşdıran vençur bölmələrin və ixtisaslaşdırılmış fondların yaradılması;

6) yeniliklər sahəsində konsultasiya məsləhətçi yardımının təşkil edilməsi;

7) yeni texnologiyalarının mənimsənilməsi problemləri üzrə ixtisaslaşmış sahə laboratoriyalarının yaradılması.

8) İxtisaslaşmış bölmələr– texniki siyasətinin işlənilməsi üzrə şuralar, komitələr, işçi qruplar- əsasən elmtutumlu məhsul istehsal edən iri şirkətlərdə yaradılır. Belə bölmələrin vəzifəsi innovasiya prosesinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və qərarların qəbul edilməsi üçün SC direktorlar şurasına konkret təkliflər təqdim etməkdir. Bu bölmələrin tərkibinə istehsalat məntəqələrin rəhbərləri, ETTKİ və satış mərkəzi xidmətlərinin nümayəndələri daxildir.

9) İnnovasiya fəaliyyətinin koordinasiyasını həyata keçirən, yeni məhsulların inkişafı üzrə mərkəzi xidmətlər bu fəaliyyətə kompleks şəkildə yanaşmanı həyata keçirir, o cümlədən:

1. vahid texniki siyasəti həyata keçirir;
2. müxtəlif istehsalat bölmələrində (sexlərdə, məntəqələrdə) keçirilən innovasiya fəaliyyətinə nəzarəti və koordinasiyanı həyata keçirir;
3. eyni ilə digər mərkəzi xidmətlər.

Əsasən yapon şirkətlərində yeniliklərinin tətbiqinin və mənimsənilməsinin effektivliyinin artırılması, ETTKİ mərkəzi xidmətlərinin və istehsalat bölmələrinin maraqlarının uzlaşması ideyaları, elmi-texniki layihələrin planlaşdırılması və qiymətləndirilməsi birgə müzakirə zamanı həyata keçirilir.

Yeni məhsullar üzrə bölmələr bütövlükdə müstəqil bir bölmədir ki, bu da şirkət çərçivəsində innovasiya fəaliyyətinin koordinasiyasını, texniki inkişafının məqsəd və istiqamətlərinin uyğunlaşdırılmasını, innovasiya fəaliyyətinin plan və programlarının işlənməsini, yeni məhsulun işlənilməsini və tətbiq edilməsinin müşahidəsini, yeni məhsullarının yaradılması layihələrini nəzərdən keçirir.

Elmi tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi, yeni məhsulunun işlənilib hazırlanması və istehsalı üzrə layihə məqsədli qruplar–hər hansı layihənin və ya məmulatının konkret növünün ideyasından başlayaraq istehsalata qədər innovasiya prosesinin kompleks şəkildə həyata keçirilməsi üçün müstəqil təsərrüfat bölmələridir. Onlar rəhbərlik ierarxiyasının orta təbəqəsində yaradılır və şirkətinin ali rəhbərliyinə tabedirlər. Belə qruplar həm də marketinq, ETTKİ, mühəndis-

konstruktor, planlaşdırma mərkəzi xidmətləri tərkibində də yaradıla bilər. Onlar müxtəlif müddətlər üçün yaradılır: 2-3 ildən 10 ilə qədər və ya artıq. Layihə-məqsədli qrupların yaradılması üçün belə bir yanaşma mövcuddur: ixtiraçı–yeni məhsulun yaradıcısı (tədqiqatçı və ya mühəndis), məqsədli qrupun rəhbəri olur və konkret yeni məhsulun işlənməsi və tətbiq edilməsinə cavabdeh olur, yəni ixtiraçı özü öz ideyasını həyata keçirir və yeniliyin tətbiq edilməsində maddi cəhətdən maraqlıdır. Bu halda yeniliklərinin çevik idarə edilməsi prinsipi reallaşır. Bu prinsip şirkət daxili desentralizasiyaya əsaslanır.

Yeniliklərin rentabellik və maliyyə məsələləri həlli zamanı layihə-məqsədli qruplar yalnız şirkətin ali rəhbərliyinə tabedirlər. Adətən əvvəl 10-15 nəfərdən ibarət kiçik qruplar yaradılır, sonra onlar 400 nəfərdən ibarət olan biznesin yeni sahələrinin inkişafı üzrə müstəqil elmi- istehsalat bölmələrə və ya komplekslərə çevrilirlər. Bu bölmələr elmi- istehsalat prosesinin bütün əsas etaplarını birləşdirir (“IBM” şirkəti 11 belə bölmələrə sahibdir, onlar ali rəhbərliklə razılaşdırılmadan istehsalat və marketinq strategiyasını seçir).

İnkişaf mərkəzləri–təsərrüfat baxımından müstəqil bölmələrin yaradılmasını nəzərdə tutan innovasiya prosesinin təşkilinin yeni formasıdır. İnkişaf mərkəzləri şirkətin fəaliyyətinin əsas sahəsi ilə bağlı deyil. Yeni məhsulunun tətbiq edilməsinin birinci mərhələsində mərkəzlər üçün satış həcmi genişlənməsini stimullaşdıran və bazar pozisiyalarının tutulmasına səbəb olan təsərrüfat fəaliyyətinin göstəriciləri müəyyən edilir. Belə növ stimullaşma heyətin maaşı mərkəzinin fəaliyyətinin kommersiya nəticələrindən bilavasitə asılıdır. Eyni zamanda yeni məhsulun istehsalı və satışı ilə bağlıdır. Bu zaman kommersiya riskləri və uğursuzluqlar inzibati sanksiya və cərimələrə səbəb olmur.

Yeniliklərin idarə edilməsi yeni sistemin istehsalat bölmələrində ETKİ şöbələrində əvvəlkinə nisbətən daha mühüm rol oynamağa başlayıb. Onlar tək işlənmələrlə deyil, həm də onların mənimsənilmə, istehsalat və satış səviyyəsinə çatdırılması ilə məşğul olurlar. Ona görə göstərilən şöbələr gələcək məhsulların elmi-texniki əsasının qoyulmasında maraqlıdırlar. Müasir şərait üçün ETKİ şöbələri və istehsalat bölmələri çərçivəsində istehsalatın təminat şöbəsi arasında

heyətin qarşılıqlı mübadiləsi, heyətin mərkəzi laboratoriyalardan başqa bölmələrə keçirilməsi (o cümlədən, tətbiqi tədqiqatlar laboratoriyalardan), mütəmadi birgə məsləhətləşmələrin keçirilməsi ilə səciyyəvidir. ETTKİ şöbələrinin maliyyələşdirilmə həcminin müvafiq istehsalat bölməsinin məhsulunun satış həcmindən 2-10% məbləğdə artması ETTKİ şöbələrin rolunun artmasını təsdiq edir.

Vençur bölmələri iri şirkətlərdə öz formalaşmış “riskli kapital” fondları əsasında təşkil edilir. XX əsrin 80-cı illərində ABŞ-da riskli kapitalda ixtisaslaşan 509 şirkətdən 44-ü bilavasitə iri şirkətlərə məxsus idilər. Vençur fondların vəsaitləri çox vaxt fəaliyyətə yeni başlayan kiçik şirkətlərə qoyulur. Bu kiçik şirkətlər öz növbəsində iri şirkətlər tərəfindən udulur və ya onlarla şirkətarası uzun müddətli əlaqələr qurulur.

Yeniliklərinin stimullaşdırılmasında ixtisaslaşmış mərkəzləşdirilmiş fondlar şirkətlərin gəliri hesabına yaradılır və yeni məhsulun seriyalarla istehsalata buraxılmasının sürətləndirilməsi üçün istifadə edilir.

Yeniliklərin stimullaşdırılması fondları istehsalat bölmələrinin tələbatları ilə bağlı tətbiqi xarakterli ETTKİ-lərin dəstəklənməsi üçün yaradılır. Belə fondlar bölmələrin inkişaf planlarına elmi-texniki proqramların daha aktiv daxil edilməsinə imkan yaradır.

Konsultasiya və ya analitik qrupların tədqiqatçıları, rəhbərlik, funksional bölmələrin nümayəndələrinin tərkibi iri şirkətlərdə (məsələn “Mitsubişidə”) yaradılır. Onlar müəyyən vəzifələri yerinə yetirir:

- a) texnologiyanın və yeni məhsula tələbatın inkişafının proqnozlaşdırılması;
- b) perspektiv ideyaların seçilməsi;
- c) tədqiqatların mövzularının müəyyən edilməsi;
- d) istehsalat bölmələrində xüsusi layihələr çərçivəsində fəaliyyət göstərən alim və mühəndislərin işinin koordinasiyası. Bu qruplar şirkətin elmi-istehsalat fəaliyyətinin geniş tərkibdə məsələlər üzrə məsləhətçi sifətində çıxış edirlər.

2.3. Rəqabət qabiliyyətli innovasiya layihələrinin reallaşdırılmasının strateji idarəetmə mexanizmləri

Layihələr üzrə işin təşkili qarışıq sistemin bir növüdür. Bu halda layihəni hazırlayan bölmə inzibati şəkildə mövzu rəhbərinə tabe olan müxtəlif xidmətlərin mütəxəssislərindən ibarətdir. Bu növ bölmə müəyyən mövzu üzrə bütün əsas işlərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan həcmdə kadr və maddi resurslara malikdir. Bu zaman yardımçı və təminat xidmətləri İM-lər miqyasında mərkəzləşmiş olur. Layihə bölməsi (briqada, qrup) kompleks tətbiqi problemlərin həlli üçün yaradılır və qoyulmuş problemi həll edəndən sonra ləğv edilir. Layihələr üzrə işlərin təşkili işləmələrin yüksək operativliyi və sürətli reallaşması ilə səciyyələndirilir. Adətən bu bölmələr işləmələrin istehsalatda tətbiqinə də cavabdehirlər. Nəzərdən keçirilən strukturun üstünlüklərində həm təşkilat xarakterli, həm də layihə üzrə iş prosesi zamanı bölmənin xüsusi say tərkibin dəyişdirilməsi zərurəti ilə bağlı çətinliklər əmələ gəlir. Faza strukturu da qarışıq strukturlara aiddir. Bu struktur əməyin bölgüsü formasını nəzərdə tutur: bütün qoyulmuş məsələlərin yerinə yetirilməsi bir sıra fazalarla həyata keçirilir. Qəbul edilmiş işlər istiqamətinin proqnozlaşdırılması və əsaslandırılması fazalardan birincisidir; ikincisi– axtarış tədqiqatları; sonuncusu faza– layihənin mühəndis-texnoloji emalı və onun təcrübi sınağdan keçirilməsidir.

Bu sistemin bütün mərhələlərində qərar variantları hazırlanır və bu qərarların məntiqinə əsasən son nəticə bir daha təhlil edilir. Sistemin və onun mərhələlərinin işinin səmərəliliyi qiymətləndirilir. Sonuncu mərhələdə sistemin təhlili əsasında onun işində olan çatışmazlıqlar və xətalər təyin edilir. Alınan nəticə əsasında sistemin təkmilləşməsi haqqında qərar qəbul edilir.

İdarəetmə mexanizmlərinin qiymətləndirilməsini dəstəkləyən informasiya sistemlərinin oxşar cəhətləri çoxdur. Bu sistemləri vahid metodologiyaya malik deyildir. Qiymətləndirmə sisteminin (innovasiya potensialının) idarəetmə sisteminin avtomatlaşdırılması prosesində ilk növbədə əsas mərhələlər sistemləşdirilməlidir. Çox parametrlili obyekt qiymətləndirməyə imkan verən mərhələ bu sistemdə əsas moduldur. Qiymətləndirmənin etibarlılığı bu modulun

informasiyanın keyfiyyətindən asılıdır. Subyektlərin qiymətləndirmə sisteminin formalaşmasında müxtəlif iyerarxik səviyyəli göstəricilərdən istifadə edilir. Amillərin mürəkkəb quruluş strukturu qoyulan məqsəddən asılı olaraq daim inkişaf edir və təkmilləşdirilir. Qiymətləndirmə sistemi formalaşdırdıqda bu sahədə indiyə qədər olan təcrübə nəzərə alınmalıdır. Göstəricilərin strukturları müəyyən ediləndən sonra, onların subyektlərin səmərəliliyinə təsir dərəcələri müəyyən edilməlidir. Bu halda müxtəlif ekspert, proqnozlaşdırma və müqayisə üsullarından istifadə edilir. Qiymətləndirmənin informasiya sistemlərində müxtəlif obyektləri xarakterizə edən göstəricilər optimallaşdırılmalıdır. Bu qiymətləndirmə sistemi obyektlərə uyğunlaşdırılmalıdır.

İnnovasiyalı strateji idarəetmənin ümumi vəzifələri aşağıdakı suallara cavab verməyə imkan verir: [19;79]

1. Xarici mühit tərəfindən məhdudiyətləri nəzərə alaraq, İM (innovasiya müəssisələri) perspektivdə hansı məhsullarla və hansı bazarlarda öz aktivliyini inkişaf etdirməlidir?

2. Hansı yeniliklərin, hansı metodların (proqramlar, layihələr) vasitəsilə strateji məqsədlərə nail olunacaq?

3. Hansı miqyaslarda və hansı mənbələrdən strateji məqsədlərə ehtiyatlar ayrılacaq?

4. İM-də innovasiya prosesləri hansı təşkilati formalarda (ənənəvi xətti-qərargah strukturu, matris və ya layihə strukturu, STV və ya hər bir strateji məqsədi idarəetmə mərkəzləri) həyata keçirilir?

5. Hansı idarəetmə üslubu, hansı əməkdaşlar heyəti və hansı instrumentarının köməyi vasitəsilə strateji innovasiya proseslərinin tənzimlənməsini və nəzarətini təmin etmək lazımdır?

İnnovasiya strategiyasının hazırlanması idarəetmənin yüksək idarə heyətinin səlahiyyətinə daxildir. Bütün bunlar aşağıdakı məsələlərin həllində öz əksini tapır:

Strateji məqsədlərin işlənilib hazırlanması, onların reallaşdırılması üçün İM-in imkanlarının və resurslarının qiymətləndirilməsi; marketing fəaliyyətində və

elmi-texniki sferada meyllərin təhlili; alternativlərin seçilməsi ilə innovasiya strategiyalarının seçilməsi; müfəssəl operativ planların, proqramların, layihə və büdcələrin hazırlanması; müəyyən edilmiş məqsədləri və planları nəzərə almaqla müəyyən meyarlar əsasında İM-in fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.

İnnovasiya fəaliyyəti İM-in yeni hüdudlara çıxması üçün zəruri təşkilati-texniki və iqtisadi şəraitlə təmin edərək öz mahiyyətinə görə bazar şəraitində sahibkarların vacib formasıdır. Öz növbəsində bazar ETT-nin inkişafı üçün real imkanlar yaradır. İnnovasiya fəaliyyətini strateji aspekti bu şəraitlərdə hər şeydən əvvəl onun istehlakçının tələblərinə uyğunlaşmasıdır. İstehsalçı kimi İM-in daxili innovasiya məsələlərinin həlli asılı xarakter daşıyır. Buna görə də innovasiyanın xarici mühitin adekvat tələbatlarına və dəyişikliklərinə, son nəticədə isə istehlakçının (alıcının, müştərinin) maraqlarına təmayülünə və məzmununu müəyyən edən innovasiya strategiyasının ayrılmaz hissəsidir.

İnnovasiyaları strateji idarəetmə öz məzmunlu təmayülünə görə proqmatik xarakter daşıyır. Gələcəkdə öz müvəffəqiyyətini və inkişafını təmin etmək üçün İM-in nəzərdə tutmalı olduğu real faktlar və potensial imkanlar onda ön plana düşür.

Eyni zamanda strateji innovasiya məqsədləri, bir qayda olaraq kəmiyyət xarakteristikalarına malik olurlar. Onlar innovasiya niyyətləri haqqında deklarasiyalar şəklində qısaca və dürüst ifadə olunurlar. Bunlardan da İM-in sahibkar konsepsiyası formalaşdırılır, onun reallaşdırıcı baza və funksional strategiyaları müəyyən edilir və operativ planları təmin edən rəsmi sistem işlənilib hazırlanır.

İnnovasiyaları idarəetmənin vahid universal strategiyasının olmadığı kimi, İM modelləri üçün də vahid innovasiyalar strategiyası müvcud deyil. Bazar iqtisadiyyatında fəaliyyət göstərən hər bir İM öz xarakteristikalarına və idarəetmə strategiyasının məzmununa görə unikaldir. Strategiyanın seçilməsi bir çox amillərdən, əsasəndə İM-in bazar mövqeyindən, onun dəyişmə dinamikasından, İM-in istehsal və texniki potensial və texniki potensialından, istehsal olunan məhsul və ya xidmətlərdən, iqtisadi vəziyyətlərdən, mədəni mühitdən və s. asılıdır.

Eyni zamanda innovasiya strategiyalarının hazırlanmasının və innovasiya strateji idarəetmənin həyata keçirilməsinin bəzi ümumiləşdirilmiş prinsipləri kimi nəzərdən keçirilə bilərək bir sıra əsas yanaşmalar mövcuddur.

İM-in strateji tədbirləri onun növündən və ölçülərindən asılı olmayaraq bazar təsərrüfatçılığı şəraitində inkişaf etmiş sənaye ölkələrində onilliklər müddətində işləyib sınaqdan çıxmış müəyyən ssenari üzrə həyata keçirilir. Strateji tədbirlər İM-in strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün təşəbbüs göstərdiyi aktların (atdığı addımların) məntiqi ardıcılığıdır. İnnovasiya tədbirlərinin məzmunu və miqyası İM-lər üçün müxtəlifdir.

Strateji idarə qərarları əhəmiyyətli dərəcədə İM-də qəbul olunmuş onun planlaşdırma praktikası ilə ortaya çıxan inkişaf perspektivlərini idarəetmə prinsipləri ilə müəyyən olunur. Aşağıdakı praktikada öz tətbiqini tapmışdır:[19;89]

- Ekstranolyasiya əsasında idarəetmə, burada perspektivdə elə ötən dövrdə meyllərin inkişafı ehtimal edilir; bu məqsədlərlə cari və investisiya büdcələrinin tərtib olunması, uzunmüddətli planlaşdırma tətbiq edilir;

- Prinsipial olanlar yeni strategiya işləmələri əsasında idarəetmə, bu o halda tətbiq edilir ki, yeni inkişaf meylləri aşkar görünür və yeni idarəetmə prinsiplərinin (üsullar, metodlar, təşkilatı və texniki idarəetmə formaları) qəbul olunması tələb olunur.

- Nəzərdə tutulmuş vəziyyətlərin və inkişaf meyllərinin meydana çıxdığı zaman operativ qərarların qəbul edilməsinə əsasən idarəetmə.

İri miqyaslı innovasiyaların strateji idarəetmə üçün məzmunu uyğunlaşdırılmış və məntiqi təkliflərdən, xarici mühitin qlobal amillərinin təsirini nəzərə almaqla strateji innovasiya prosesinin inkişafının şərhində ibarət olan gələcəyin ssenarisi işlənib hazırlanır. İM-in potensialının təhlili üçün portfel matrisaları, skanerləmə, forkasting, benjmarkinq, essesment, uğurun strateji amillərinin qarşılıqlı əlaqəsi istifadə olunur. Metodların dəsti yerli şəraitləri və imkanları nəzərə almaqla dəyişdirməyə imkan verir. Onlardan çoxunun əsasında sistemli yanaşma ideologiyası durur. Bu yanaşmaya müvafiq olaraq məqsədlərin qoyuluşunda, fəaliyyətin əsas istiqaməti seçiləndə və ehtiyatlar bölüşdürüləndə İM

öz perspektiv inkişafının istiqamətini seçməkdə müəyyən hərəkət azadlığına malik olan mürəkkəb sistem kimi nəzərdən keçirilir.

Bazar münasibətləri dərinləşdikcə innovasiya proseslərinin və onların ümumi qavranmasının sürətləndirilməsi problemi Rusiya iqtisadiyyatı üçün daha aktual olur. Bu şəraitdə məsələ İM-də ümumi innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi üçün epizodik tədbirlərdən istehsalın bütün elementlərinin uyğunlaşması sabit mexanizminə keçməyə imkan verən məqsədli idarəetmənin tam strategiyasını işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Bu məsələnin həlli problemi uyğun yanaşma prinsiplərində strateji idarəetmə sisteminin qurulması çərçivəsində mümkündür. Onun mahiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir.[19;90]

1. Daimi uzunmüddətli hazırlığın fəaliyyətin bütün sferalarında müəssisənin yenilikləri qəbul etmə, transformasiya, qarşılıqlı uyğunlaşdırma və mühafizəkarlıq qabiliyyətinin təmin edilməsi;

2. İnnovasiya sferasında keyfiyyətli ümumi (formal) sığrayışların həyata keçirilməsi üçün mexanizmlərin yaradılması. Sistem aşağıdakına imkan verir:

a) Səyləri İM-in fəlsəfəsindən, sahibkar siyasətindən və uzunmüddətli niyyətlərindən irəli gələn əsas innovasiya problemlərinin həllinə cəmləşdirməyə;

b) innovasiya mexanizmlərinin və iştirakçılarının sistemli əsasda təşkilati inteqrasiyasını təmin etməyə;

c) “reaktiv” idarəetmədən “aktiv” idarə etməyə keçməyi təmin edən, təsərrüfat praktikasında meydana çıxan ziddiyyətləri və problemləri qabaqlamaq prinsiplərində qurulmuş innovasiyaları idarəetmənin strateji sistemini yaratmağa.

Fəsil III. İnnovasiya biznesində tətbiq olunan layihələrin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması yolları

3.1. İnnovasiya bazarında effektiv layihələrin reallaşdırılmasının stimullaşdırılması mexanizminə sistemli yanaşma

Dünyanın qabaqcıl dövlətlərinin əsas inkişaf tendensiyalarına müvafiq olaraq ölkədə iqtisadiyyatın informasiyaya, biliyə, İKT-yə, texnologiyaya, innovasiyaya əsaslanaraq inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi müxtəlif aspektlərdə elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır. Bu istiqamətdə yerinə yetirilən elmi tədqiqat işlərindən biri də Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun İKT-2 müsabiqəsi çərçivəsində qalib elan etdiyi və icrasına AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda cari ilin may ayından başlanmış “Azərbaycanda innovativ informasiya iqtisadiyyatının formalaşmasının analizi və inkişafı üzrə tövsiyələrin işlənilməsi” elmi layihəsidir.

Azərbaycanın 2020-ci ilədək olan İnkişaf konsepsiyasında strateji baxışlar və prioritetlər şərh olunmaqla səmərəli dövlət tənzimlənməsinə və yetkin bazar münasibətlərinə əsaslanan yeni iqtisadi modelin formalaşması məsələsi qoyulmuşdur. Bu istiqamətdə iqtisadiyyatın mövcud strukturlarının təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sektorunun, xüsusilə telekommunikasiya və İT-nin inkişaf etdirilməsi göstərilmişdir. Elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi hesabına iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və müvafiq sektorların inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Müasir dövrdə iqtisadiyyatda innovasiyalara əsaslanan inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, insan kapitalının formalaşması, intellektual potensialdan səmərəli istifadə edilməsi, rəqabətə davamlı məhsul istehsalı, həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və s. kimi aktual problemlərin həlli məhz elmin və elmi biliklərin inkişaf səviyyəsindən və onlardan səmərəli istifadədən asılıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, respublikada milli sərvətin əsas hissəsini insan kapitalının təşkil etməsi də elmə əsaslanan inkişafın, başqa sözlə, informasiya və biliklər iqtisadiyyatının təzahürü kimi çıxış edir.

İnkişaf etmiş texnoloji zonaların təcrübəsini öyrənərkən diqqətimi çəkən əsas amillərdən biri, əksər texnoloji zonalar dövlət tərəfindən himayə olunur və onların yaradılmasında bu və ya digər formada dövlətin iştirakı mövcuddur. Beynəlxalq Elmi Parklar Assosiasiyasının verdiyi statistikaya görə dünyada 260-dan çox elmi texnopark fəaliyyət göstərir.

Bu texnoloji zonaların 45%-inin fəaliyyətinin əsasını ölkə iqtisadiyyatının inkişafını stimullaşdırmaq, 40%-nin fəaliyyətinin əsasını universitetlərlə sənaye müəssisələri arasında əlaqəni möhkəmləndirmək, 15%-nin fəaliyyətinin əsasını isə milli inkişafa xidmət ideyası, regional hakimiyyətin və idarəetmə orqanlarının 55%-ni, yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının 48%-ni, mərkəzi hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının 26%-ni, universitetlərin iştirakı 13%-ni təşkil edir.[2]

Hazırda formalaşmaqda olan yeni iqtisadiyyatın əsas xüsusiyyətləri onunla müəyyən olunur ki, onun istifadə etdiyi informasiya və bilik resursları ənənəvi resurslardan fərqli olaraq, bir sıra üstün spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Məhz elə buna görə də “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”da qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşdırılması məsələsi öz əksini tapmışdır. Bu isə Azərbaycanın mövcud intellektual potensialının qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

İqtisadiyyatın davamlı inkişafı və rəqabət qabiliyyətinin artırılması, müasir elmi və texnoloji nailiyyətlərə əsaslanan sahələrin genişləndirilməsi, elmi tədqiqatlar aparılması və yeni informasiya texnologiyalarının işlənməsi üzrə müasir komplekslərin yaradılması qarşıda duran əsas məsələlərdəndir. Bundan başqa elm-təhsil-iqtisadiyyat sahələri arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, bu istiqamətdə yeni idarəetmə mexanizmlərinin işlənməsi, innovasiya mərkəzlərinin, yüksək texnoloji komplekslərin, İKT-texnoparkların, biznes-inkubatorların yaradılması və fəaliyyətinin təşkili məsələlərinin həll edilməsi də bir vəzifə olaraq qarşıda durur.

Ona görə də müasir iqtisadiyyatın İKT-yə və informasiyaya əsaslanan yeni inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi üzrə tövsiyələrin işlənilməsi kifayət qədər aktual məsələdir. Elə bu səbəbdən də təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu İKT-2 qrant müsabiqəsi çərçivəsində AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu tərəfindən müsabiqəyə təqdim olunan “Azərbaycanda innovativ informasiya iqtisadiyyatının formalaşmasının analizi və inkişafı üzrə tövsiyələrin işlənilməsi” layihəsini qalib elan etmiş və onun icrasına bir il vaxt ayrılmaqla cari ilin may ayında başlanılmışdır.

Avropa ölkələrinin əksəriyyətində inkubator tipli texnoparklardan-innovasiya mərkəzlərindən istifadə təcrübəsi geniş yayılmışdır. Avropa modelinin ümumiləşdirilmiş strukturu aşağıdakı spesifik xüsusiyyətlərə malikdir: çoxsaylı kiçik şirkətlərin ixtisaslaşmış bir binada yerləşdirilməsi kollektiv xidmət imkanlarından birgə istifadə edən çoxsaylı kiçik və orta müəssisələrin formalaşmasına və inkişafına imkan yaradır; bir neçə təsisçinin olması, idarəetmə mexanizminin mürəkkəbləşməsinə baxmayaraq, maliyyələşdirmə imkanları nöqteyi-nəzərindən daha səmərəli sayılır.

İnkubator gənc şirkətlərin fəaliyyətinə və inkişafına kömək göstərərək onları bir növ yetişdirir. İnkubatorlar yenicə fəaliyyətə başlamış şirkətlərə hüquq, menecment, marketinq, maliyyə qaynaqlarından istifadə, texniki və texnoloji sənədlərin hazırlanması və s. sahələrdə dəstək verir. Onlar şirkətlərə bir tavan altında istifadə olunan ofis xidmətləri, avadanlıqdan istifadə, nisbətən ucuz icarə haqqına və genişlənmə imkanlarına malik sahələr təklif edir.

Elmi-Texniki Tərəqqi-əmək vasitələrinin və texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsi, əmək cisimlərinin keyfiyyətə yaxşılaşdırılması (yeni material və yanacaq növlərinin yaradılması və tətbiqi), idarəetmənin səmərəli metodlarının işlənməsi və istifadə olunması üzrə baş verən fasiləsiz bir irəliləyişdir. Firmanın istehsal fəaliyyətində və ya bu fəaliyyətin nəticələrində baş verən keyfiyyət dəyişiklikləri, daha doğrusu yeniliklər elmi-texniki tərəqqinin “klassik” və “müasir” istiqamətlərinə söykənir. Bunlar aşağıdakılardır: [14;297]

1. İstehsalın elektrikləşdirilməsi. Elektrikləşdirmə elmi-texniki tərəqqinin tətbiqini təmin edir. Enerji resurslarından səmərəli istifadəyə şərait yaratmaqla gücə əsaslanan texnoloji proseslərin həyata keçirilməsində, istehsalın kompleks mexanikləşdirmə və avtomatlaşdırılması üçün həlledici rolu olan elektrik enerjisi ilə təmin edir.

2. İstehsalın kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması. İstehsalın kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması uyğun olaraq, bir tərəfdən texnoloji əməliyyatlar və köməkçi işlərin maşınlarla icrası müxtəlif texniki vasitələrin köməyi ilə və digər tərəfdən fəhlənin iş rejiminə nəzarətlə yanaşı onun avadanlıqların idarə edilməsi funksiyasından azad olunmasına xidmət edir.

3. İstehsalın kimyalaşdırılması. Kimyəvi reaksiyalara əsaslanan texnoloji üsulların istehsala tətbiqindən məqsəd təbii sərvətlərin emal və ya onların əvvəlcədən «proqramlaşdırılmış» xassələrə malik yeniləri ilə—süni və sintetik materiallarla əvəzlənməsinə nail olmaqdır.

4. İstehsalın elektronlaşdırılması. Elmi-texniki tərəqqinin bu istiqamətinin nəticələri firmanın fəaliyyətdə olan bütün bölmə və şöbələri elektronika vasitələri ilə – kompyuter, EHM, peyk rabitəsi sistemi və s. informasiya texnologiyaları ilə təminatına şərait yaradır. Həmin elektronika vasitələrinin köməyi ilə ölçü, nizamlayıcı layihə –konstruktor işləmələri, tədqiqat və sınaq işləri yerinə yetirilir, istehsal prosesi sürətləndirilir.

5. Yeni materialların yaradılması və tətbiqi. Bu istiqamətdə aparılan elmi-texniki işləmələr keyfiyyətcə yeni, səmərəli xassələrə—istiyə dözümlük, korroziya və radiasiyaya davam gətirə bilən, gec «yorulan» konstruksiya materiallarının yaradılması və istifadə edilməsi mümkün olur. Bütün bunlar yalnız istehsalçı firmanın deyil, istehlakçısında iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdırır.

6. Yeni texnoloji istehsal üsullarının mənimsənilməsi. Elmi–texniki tərəqqinin bu istiqaməti nəinki firma, hətta sənaye sahəsi və bütünlükdə iqtisadiyyat miqyasında bir sox istehsal və sosial– iqtisadi problemlərin həllində müstəsna rola malikdir və böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yeni texnologiya istehsala

əlavə resurslar cəlb etmədən onun həcmi artırır, məhsulun maya dəyərini azaldır, əmək məhsuldarlığının və məhsulun keyfiyyət səviyyələrini yüksəldir.

Bazar münasibətlərinə keçidlə bağlı intellektual kapital elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsində ciddi rola və əhəmiyyətə malikdir. İntellektual kapital natural əşya forması olmayan obyektlərə – patent, lisenziya, ticarət markası, Elmi-Tədqiqat Təcrübə Konstruktor İşləmələrinə (ETTKİ) qoyulan sərmayələrin məcmusundan ibarət olur.

İntellektual kapital genişləndikcə yeniliklərin miqyası artır, yenilik etmə, başqa sözlə, innovativ proses formalaşır və sürətlənir. İnnovasiyanın dəyişikliyə səbəb olan, dəyişikliklə nəticələnən 5 növü göstərilir. [14 ;300]

1. Yeni texnoloji istehsal üsulundan, yeni texnikadan istifadə;
2. Yeni keyfiyyət xassələrinə malik məhsulların tətbiqi;
3. Yeni fiziki-kimyəvi xüsusiyyətləri olan xammal və materialdan istifadə edilməsi;
4. Maddi-texniki təminatın yeni təşkili formalarına keçid;
5. Satışın yeni bazarlarının yaranması

Sadalanan bütün dəyişikliklərin həyata keçirilməsi innovativ proseslərin vasitəsilə icra olunurlar.

Müasir iqtisadi inkişafın fərqləndirici cəhəti elmin istehsala təsiri ilə yanaşı iqtisadi mühitin də elmi-texniki fəaliyyətə əks təsirinin güclənməsidir. Elmi-texniki tərəqqi fundamental və nəzəri tədqiqatları, tətbiqi axtarışları, konstruktor-texnoloji işləmələri, yeni texnika nüsxələrini hazırlanması, sınaqdan keçirilməsi, mənimsənilməsi, sənaye üsulu əsasında istehsalı və iqtisadiyyata tətbiqi mərhələlərini özündə birləşdirən mürəkkəb və fasiləsiz bir prosesdir.

İqtisadi inkişafın müasir mərhələsində elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin mənimsənilməsi iqtisadi artımın həlledici amilinə çevrilmişdir. Elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin iqtisadiyyatlaşdırılması və cəmiyyətə, nisbətən az zaman kəsiyində, ictimai fayda gətirməsinə səbəb onun çoxplanlılığı, əhatə miqyasının genişliyidir; təsir sferası və ölçüsünə görə elmi-texniki tərəqqi

ictimai-iqtisadi, sosioloji prosesləri özülündən zirvəsinə qədər əhatə etməklə onların mahiyyətində dəyişiklik aparır, onlara yeni keyfiyyət verir.

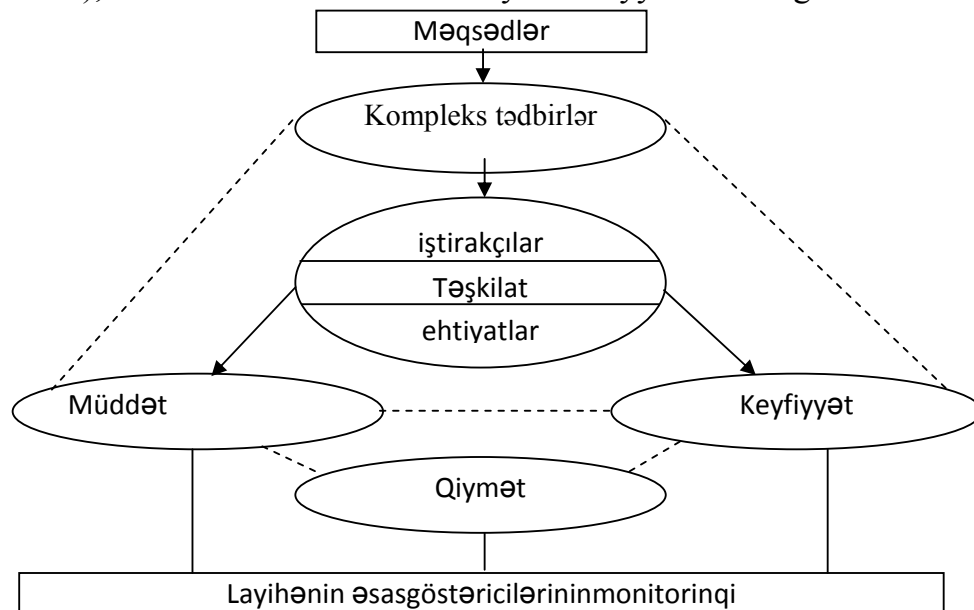
Elm və texnikada, habelə elmlə texnikanın inteqrasiyası şəraitində baş verən keyfiyyət dəyişmələri sonralar nəinki həmin sahələrin özlərinin, həm də elm və texnikanın digər qarşılıqlı asılı sahələrinin tərəqqisinə səbəb olmuşdur.

3.2. Biznesin strateji idarə edilməsində innovasiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasının əhəmiyyəti

İnnovasiya layihəsi- qarşılıqlı uyğunlaşdırılmış məqsədlər sistemi və onlara nail olmaq üçün müvafiq şəkildə təşkil olunmuş (ehtiyatlara, müddətə və icraçılara görə uyğunlaşdırılmış) layihə sənədləri komplekti ilə tərtib olunmuş və miqdar göstəriciləri ilə ifadə olunmuş və innovasiyalara gətirən konkret elmi-texniki məsələlərin səmərəli həllini təmin edən elmi-texniki, təcrübi-konstruktiv, istehsal, təşkilati-maliyyə, ticarət və s. kompleks tədbirlər proqramlarıdır.

İnnovasiya layihələrinin əsas elementlərinə aşağıdakılar aiddir (sxem 3.1):

- innovasiya problemlərinin həlli və qoyuluş məqsədlərin reallaşdırılması üzrə kompleks layihə tədbirləri;
- layihənin əsas təyinatını əks etdirən dürüst ifadə edilmiş məqsəd və vəzifələr;
- layihə tədbirlərinin yerinə yetirilməsinin təşkilini, yəni verilmiş dəyər və keyfiyyət çərçivəsində məhdud zaman dövründə layihənin nail olmaq üçün ehtiyatlar və icraçılar üzrə onların uyğunlaşdırılması;
- layihənin əsas göstəriciləri: məqsədli göstəricilərdən (bütün layihə üzrə) xüsusi göstəricilərdək (ayrı-ayrı tapşırıqlar, mövzular, mərhələlər, tədbirlər, icraçılar üzrə), o cümlədən onun səmərəliliyini səciyyələndirən göstəricilər

Sxem 3.1. İnnovasiya layihəsinin əsas elementləri [19;106]

İnnovasiya layihələri proqramın ayrı-ayrı istiqamətlərinin (tapşırıqlar, bölmələr) məsələlərini reallaşdıraraq və müstəqil olaraq elm və texnikanın inkişafının prioritet istiqamətlərində konkret proqramı həll edərək elmi-texniki proqramların tərkibində formalaşdırıla bilər.

Ən vacib elmi-texniki problemləri (məsələləri) həll etmək üçün innovasiya layihələrinin formalaşmasını aşağıdakılar təmin edir:

- elmi-texniki inkişafın konkret məsələlərinin (məqsədlərinin) həllinə kompleks, sistemli yanaşma;
- elmi-texniki inkişafın məqsədlərinin kəmiyyətə konkretləşdirilməsi və innovasiyaları idarəetmədə layihənin son məqsədlərinin və nəticələrinin ciddi əks etdirilməsi;
- innovasiyaların yaradılması, mənimsənilməsi, istehsalı və istehlakı proseslərinin fasiləsiz hərəkətli idarə olunması;
- layihə məqsədlərinin reallaşdırılmasının ən effektiv yollarının əsaslandırılmış seçimi;
- innovasiya layihəsini reallaşdırmaq üçün ehtiyatların tarazlığı;
- layihə üzrə mürəkkəb kompleks işlərin təsisatlar arası koordinasiyası və effektiv idarə edilməsi.

İnnovasiya layihəsinin əsas iştirakçı onlardan hər birinin öz funksiyası olan layihədə iştirakçılardır. İnnovasiya layihəsi ideyasının reallaşdırılması onun iştirakçıları tərəfindən təmin olunur. Layihənin növündən asılı olaraq onun reallaşdırılmasında bir təşkilatdan onlarla (bəzən yüzlərlə) təşkilata qədər təkilat iştirak edə bilər. Onlardan hər birinin öz funksiyası, layihədə iştirak etmə dərəcəsi və onun taleyinə görə məsuliyyəti var. Bununla belə, bu təşkilatların hamısını onların yerinə yetirdikləri funksiyalara görə layihə iştirakçılarının konkret qruplarında birləşdirmək qəbul olunub. Əsas layihə iştirakçıları aşağıdakı kimi təsvir olunub.

Sifarişçi-Layihənin sahibi və layihə nəticələrinin istifadəçisidir. Sifarişçi qismində həm fiziki, həm də hüquqi şəxs çıxış edə bilər.

İnvestor-layihəyə vəsait qoyan fiziki və ya hüquqi şəxsdir. İnvestor həm də sifarişçi ola bilər. Əgər bu şəxs eyni deyilsə, onda investor sifarişçi ilə müqavilə bağlayır, müqavələnin yerinə yetirilməsinə nəzarət edir və layihənin digər iştirakçıları ilə hesablaşmalar həyata keçirir.

Respublikamızda dövlət və bələdiyyə əmlakını idarə etmək səlahiyyəti olan orqanlar; təşkilatlar, sahibkar birlikləri, ictimai təşkilatlar və bütün mülkiyyət formalarının digər hüquqi şəxsləri; fiziki şəxslər-respublika vətəndaşları, əcnəbi vətəndaşlar investor ola bilər. Layihənin maliyyələşməsinə təmin edən əsas investordan biri bankdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatında sənayeləşmənin və elm yönümlü sosial-iqtisadi artımın təkan verici qüvvəsi olan İKT Azərbaycanda karbohidrogen sənayesindən sonra ən dinamik inkişaf tempinə malik olan sahədir. Respublikada İKT sektorunun dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi, alternativ gəlir mənbələrinin yaradılması, yerli bazarların xarici investisiyalar üçün cəlbediciliyinin artırılması, habelə ölkədə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafı məqsədilə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və elektron istehsal üzrə xüsusi innovasiya zonalarının yaradılması qarşıda duran əsas məsələlərdəndir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tapşırığına uyğun olaraq, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi (RİTN) ilə ABŞ-ın aparıcı məsləhətçi şirkəti olan “Booz Allen Hamilton”-un birgə hazırladığı “Regional İnnovasiya Zonası” layihəsi innovasiyalı sahibkarlığa təkan verəcək texnoparkların, elektron avadanlıqların və proqram məhsullarının istehsalı və ixracı üzrə regional bazarın, region ölkələrinə geniş elektron xidmətlərin göstərilməsini təmin edəcək Qərblə Şərqlə arasında tranzit informasiya məkanının, həmçinin insan resurslarının inkişafına xidmət edəcək universitetin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Regional İnnovasiya Zonasının fəaliyyəti əsasən 5 məqsədi özündə ehtiva edir:[39]

1. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində texnoloji innovasiyaların tətbiqinin sürətləndirilməsi. Ümumilikdə regionda və o cümlədən, Azərbaycan iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarında informasiya texnologiyalarının

layihələşdirilməsi və tətbiqi üçün innovasiyalı mühiti təmin etməklə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq;

2. İnsan ehtiyatlarının inkişafı və İT Universitetinin təsis edilməsi: “Regional İnformasiya Texnologiyaları Universiteti” milli təşəbbüsünün bir hissəsi olan insan ehtiyatları, onların İT bilik və bacarıqları və imkanlarının inkişaf etdirilməsi üçün müvafiq tədris və təlimlərin keçirilməsi;

3. Beynəlxalq informasiya resursları mərkəzinin yaradılması imkanlarının qiymətləndirilməsi: Müxtəlif tipli informasiya axını, məlumatlar və kontentin qəbul edilməsi, saxlanması və yenidən ötürülməsini həyata keçirən və kommersiya baxımından sərfəli olan bu fəaliyyətin tətbiq edilməsi imkanlarının araşdırılması;

4. Yeni sərmayələrin, xüsusilə də birbaşa xarici investisiyaların artımına nail olmaq: Azərbaycan və region bazarında kommersiya ehtiyaclarının ödənilməsi və davamlı sosial və texnoloji inkişafın dəstəklənməsi məqsədilə elmi-texnoloji fəaliyyətə, tədqiqatlara, iş prosesinə sərmayə qoyan və ya bu tipli fəaliyyətlə məşğul olan İKT şirkətləri və yerli, regional və qlobal texnoloji şirkətlər üçün az riskli, innovativ və münbit biznes mühitinin yaradılması;

5. Azərbaycanda ixracın təşviqi: Azərbaycanda istehsal olunan və regional bazarlara paylana bilən elektron avadanlıq və proqram təchizatı məhsulları və xidmətlərinin istehsalını və ixracatını dəstəkləyən və genişləndirən biznes mühitinin təmin edilməsi.

Azərbaycanı kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına yardım edən münbit və əlverişli məkana çevirmək və RİZ-in fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə bir sıra kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır ki, RİZ-in uğurlu fəaliyyəti üçün əsas etibarilə 8 ilkin şərt müəyyən edilmişdir:

1. Əlverişli tənzimləmə mexanizmi
2. Cəlbedici stimullar
3. Şəffaflıq
4. Aşağı məsrəfli telekommunikasiya xidmətləri
5. Ən son texnoloji avadanlıq

6.Rəqabətə davamlı işçi qüvvəsi

7.Dayanıqlı nəqliyyat əlaqələri

8.Cəlbedici daxili İKT bazarı

Sadalanan şərtlərin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə artıq RİTN tərəfindən müəyyən işlər görülməyə başlanmışdır.

Layihənin həyata keçirilməsi ölkə iqtisadiyyatında informasiya kommunikasiya texnologiyalarının xüsusi çəkisinin artırılmasına, xarici və yerli şirkətlərin, eləcə də potensial investorların ölkənin İKT bazarına cəlb edilməsinə, respublikada elektron avadanlıqların istehsalı və ixracı üzrə yeni iş yerlərinin yaradılmasına, ən əsası isə ölkənin ixrac potensialını artırmaqla Azərbaycanın regionun İKT mərkəzinə çevrilməsinə xidmət edəcəkdir.

Azərbaycanda yüksək texnologiyalara əsaslanan, rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı, sahibkarlığın dəstəklənməsi məqsədilə ölkədə sənaye parklarının yaradılmasına başlayıb. Məqsəd sahibkarlığı dəstəkləmək, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək, innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalını inkişaf etdirmək, ölkənin yerli və xarici investisiyalar üçün əlverişliliyini və əmək qabiliyyətli əhəlinin istehsal sahəsində məşğulluğunu artırmaqdır.

Xatırladım ki, artıq 2009-cu ildən Sumqayıt Texnologiyalar Parkı (STP) istifadəyə verilib. 2011-ci ilin dekabrında isə ölkə başçısının Sumqayıt Kimya Sənaye və Balaxanı parklarının yaradılması ilə bağlı sərəncam imzalayıb. Daha bir belə müəssisə Sumqayıt Kimya Sənayesi Parkı olacaq. Hər iki texnoparkın fəaliyyətinin təşkili üçün Prezidentin Ehtiyat Fondundan İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə ilkin olaraq 4 milyon manat ayrılıb. Sumqayıt Kimya Sənaye və Balaxanı Parkının fəaliyyəti üçün "Azərikimya" İstehsalat Birliyinin ərazisindən 167,66 Balaxanı parklarının yaradılması ilə bağlı 7 hektar torpaq sahəsi də artıq müəyyənləşib.

Həmçinin Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişikliyə əsasən, prezidentin sərəncamı ilə yaradılan parklar vergidən azad olunub. Belə ki, burada fəaliyyət

göstərəcək sahibkarlar, hüquqi və fiziki şəxslər 7 il müddətində vergidən azad olunub.

Bəs, sənaye parklarının yaradılması istiqamətində hansı işlər görülür? Bu texnoparklar ölkə iqtisadiyyatında nəyi dəyişəcək? Hazırda fəaliyyətdə olan sənaye parkının iqtisadiyyatın inkişafında rolu nədən ibarətdir?

İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin məlumatına əsasən, Sumqayıt Kimya Sənayesi Parkının fəaliyyətinin yüksək səviyyədə qurulması məqsədilə məsləhətçi şirkət seçilib, “Sənaye Parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə”dən irəli gələn normativ-hüquqi aktların və sənədlərin layihələri hazırlanıb. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının Baş Planı tərtib olunub, tikinti-quruculuq işləri üçün tələb olunan texniki şərtlər alınıb, rezidentin uçot qeydiyyat sistemi yaradılıb. Burada neft-kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı və emalı müəssisələrinin yaradılması nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə parkın xarici və daxili infrastrukturunun yaradılması, ofis, konsaltinq, laborator müayinə, biznes inkubasiya, treninq, peşə hazırlığı, sahibkarlıq fəaliyyəti və digər xidmətlərin həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Həmçinin bu texnoparka ayrılmış 167,66 hektar ərazi tikinti üçün yararlı vəziyyətə gətirilib, ərazinin əsas giriş yol qovşaqlarının, qaz xəttinin layihə-smeta sənədləri və daxili infrastruktur üzrə layihə hazırlanıb. Artıq Sənaye Parkının ərazisində yerləşən yararsız bina və qurğuların söküntü işləri yekunlaşmaq üzrədir, ərazinin kimyəvi tullantılarla çirklənmiş sahələrinin təmizlənməsi üçün aidiyyəti dövlət qurumları ilə birgə işlər davam etdirilir.

Park bütün zəruri infrastrukturla təmin ediləcək, xarici və yerli investorların burada tam sərbəst fəaliyyəti üçün bütün şərait yaradılacaq. Parkda fəaliyyət göstərən şirkətlər üçün beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan mükəmməl imtiyazlar paketi də artıq hazırdır. Hazırda bu paketə Milli Məclis tərəfindən baxılır və çox güman ki, yaxın günlərdə bu da qəbul ediləcək. Beləliklə, burada kimya, neft kimyası sahəsində xarici investisiyaların cəlb olunması üçün bütün şərait yaradılacaq.

Bildirmək istəyirəm ki, artıq bəzi xarici şirkətlər (Almaniya, Kanada və Cənubi Koreya) müraciət edərək parkda fəaliyyət göstərmək üçün ilkin niyyətlərini açıqlayıb. Şirkətlər əsasən kimya və neft kimyası sahəsində çalışacaq.

İqtisadi Təşəbbüslərə Yardım İctimai Birliyinin sədri Azər Mehtiyev bildirib ki, sənaye parklarının yaradılması xüsusi konsepsiyaya əsaslanmalı və texnoparkların mahiyyəti, məramı və məqsədi açıq göstərməlidir. Onun fikrincə, konsepsiyada texnoparkların ölkə və ya region iqtisadiyyatına hansı təsirlərinin olacağı, burada istehsal olunacaq məhsulların yerli və xarici bazarlara çıxış imkanlarına dair dəqiq hesablamalar olmalıdır: “Hazırda Sumqayıt Texnologiyalar Parkında bir neçə zavod var. Amma bu zavodlarda istehsal olunan məhsulların taleyi müəyyənləşməyib. Bu zavodların indiyədək nə qədər məhsulun istehsal edildiyi, ixracın olub-olmadığı, fəaliyyətlərinin ölkə iqtisadiyyatında rolu aydın deyil. Yeni yaradılan parklarda fəaliyyət göstərən sahibkarlar, hüquqi və fiziki şəxslər vergi güzəştləri müqabilində ölkə iqtisadiyyatına nə verəcək?”.

Sənaye parklarının yalnız Bakıda yaradılmasını da düzgün saymır. Onun fikrincə, ölkə iqtisadiyyatının 80% Bakı və Abşeronun payına düşdüyü halda belə texnoparkların regionlarda yaradılmaması sual doğurur. Ekspert hesab edir ki, regionlarda yerli istehsal və xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla belə müasir mərkəzlər yaratmaq olar. Bu isə sənayenin inkişafına təkan verməklə yanaşı, yerli istehsalı artırır, daxili bazarı təmin etməklə xaricə ixraca təkan verə bilər.

Sənaye parklarının yaradılmasının iqtisadiyyatın inkişafı üçün əhəmiyyətli olacağını düşünürəm. Mənim fikrimcə, Azərbaycanda bu prosesə yeni başlanıldığı üçün texnoparkların iqtisadiyyatın inkişafındakı rolundan danışmaq çətindir: “Sənaye parklarının inkişafına yol açan məqamlardan biri də xarici investorların cəlb edilməsi imkanlarının yaradılmasıdır. Həmçinin sənaye parklarının bölgələrdə yaradılması da mühüm nəticələr verə bilər. Ümumilikdə isə sənaye parklarının yaradılması ideyası müsbət addımdır”.

Sumqayıt Texnologiyalar Parkının ixrac imkanlarının olduğunu deyən Vüqar Bayramov qeyd edib ki, MDB ölkələrinə bəzi məhsulların ixracı həyata keçirilir. Ancaq ixracın strukturunda qeyri-neft sektorunun payının artması

baxımından bu müəssisənin fəaliyyətini qiymətləndirmək hələ tezdir: “Bizim hesablamalarımıza görə, sənaye parkları da daxil olmaqla, 2018-ci ildən başlayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektorunun payı neft sektorunu üstələyə bilər”.

Xatırladaq ki, 17 zavoddan ibarət Sumqayıt Texnologiyalar Parkında müxtəlif çeşidli məhsullar, o cümlədən, kabellər, transformatorlar, yüksək gərginlikli avadanlıq, hidroturbinlər, su nasosları, elektrik mühərrikləri, borular, texniki qazlar istehsal edilir. Elektrik avadanlıqlarının istehsalı zavodunda müxtəlif ölçülü 0,4 kilovoltluq elektrik dolabları, smart-card tipli sayğac dolabları, 6-10 kilovoltluq elektrik avadanlıqları buraxılır. Yaxın vaxtlarda 35-110 kilovoltluq elektrik avadanlıqlarının və ölçü transformatorlarının da istehsalı planlaşdırılır. Kabel zavodunda isə 400 völdən 110 kilovoltadək polimer örtüklü güc kabelləri hazırlanır. İllik istehsal gücü 20 min ton olan zavodun özünəməxsusluğu ondadır ki, müəssisədə alüminium, dəmir və qurğuşun zirehli sualtı kabellər də hazırlanır. Bu ilin sonunadək zavodun ikinci hissəsi işə düşəcək. Bununla da Cənubi Qafqazda yalnız burada 500 kilovoltadək güc kabelləri istehsal etmək mümkün olacaq.

Polimer məhsulları istehsalı zavod sutkada 396 ton polietilen boru istehsal etmək gücünə malikdir. Zavodda quraşdırılan yeni xətlərdə diametri 16 millimetrdən 800 millimetradək olan borular istehsal etmək mümkündür. Zavodun məhsulları müasir tələblərə cavab verir. Polietilen borular yüksək təzyiqa davamlı olmaqla yanaşı, korroziyaya uğramır və onlara 50 il zəmanət verilir. Zavodda diametri 50 millimetrdən 250 millimetradək olmaqla istehsal edilən drenaj boruları, həmçinin qızdırıcı xətlərin çəkilməsi üçün nəzərdə tutulan polipropilen borular da ən müasir tələblərə uyğun şəkildə, yüksək keyfiyyətlə istehsal olunur.

Qaynar sinkləmə zavodunun məhsuldarlığı ildə 40 min ton təşkil edir. Zavodda uzunluğu 15 metrə qədər olan polad məmulatların sinklənməsinə tam şərait var. Zavodda tətbiq edilmiş texnologiyalar yüksək effektiv və ekoloji təmiz istehsal prosesini təmin edir.

Ağır maşınqayırma zavodunda 10, 110, 220 və 330 kilovoltluq elektrikötürücü xətlərin dayaqları hazırlanır. Müəssisədə həmçinin energetika avadanlığının təmiri həyata keçiriləcək. Zavodun illik istehsal gücü 50 min tondur. Bu cür gücə malik zavod Cənubi Qafqazda yalnız Azərbaycandadır. Gələcəkdə müəssisənin fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi nəzərdə tutulur. Zavod məhsullarını xarici bazarlara çıxarmağı da planlaşdırır.

Sənaye parkında, eyni zamanda, Günəş kollektorları istehsal edilir. Kollektorların əsas üstünlüyü istənilən damda və istənilən vəziyyətdə istifadə olunma qabiliyyətinin olmasıdır. Ondan həmçinin yastı damın üzərində, bağda, binanın fasadında, yaxud da ki geniş bir sistemin bir hissəsi kimi də istifadə etmək mümkündür.

3.3. Sahibkarlıq sistemində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin təşkilati-iqtisadi problemləri

Innovasiya layihələrinin büdcə maliyyələşdirməsi prinsipləri səmərəli təşkilində əhəmiyyətli rol oynayır. Bu prinsiplərə aşağıdakılar aiddir: [40]

- 1) minimum məsrəflərlə maksimum səmərə əldə etmək;
- 2) büdcə vəsaitinin istifadəsinin məqsədli xarakteri;
- 3) büdcədən əvvəl buraxılmış təxsisatın istifadəsini nəzərə almaqla istehsal

və digər göstəricilərin yerinə yetirilməsi müqabilində verilməsi;

- 4) büdcə vəsaitinin qaytarılmamazlığı;
- 5) büdcə təxsisatının ödənişsiz olması;

Texnoparkların fəaliyyət göstəriciləri isə aşağıdakı bloklardan ibarət ola bilər:

- 1) texnoparka ayrılan ərazi,
- 2) investisiyalar və kreditlər,
- 3) innovasiya layihələrinin yerinə yetirilməsinə cəkilən xərclərin strukturu,
- 4) elmi tədqiqat, konstruktor və təcrubi işlərə cəkilən xərclərin strukturu,
- 5) innovasiya məhsulları,
- 6) büdcə və fondlara ödəmələr,
- 7) iş yerləri,
- 8) texnoparklarda əmək fəaliyyəti, əmək resursları və əmək haqqı,
- 9) texnoparkların fəaliyyətinin maliyyələşmə mənbələri və strukturu,
- 10) texnoparkların kadr və texniki potensialı,
- 11) texnoparkların İKT üzrə göstəriciləri,
- 12) texnoparkların kommersiya və digər xidmətlər üzrə fəaliyyəti,
- 13) texnoparkların təcrubi-praktiki və istehsal fəaliyyəti və s

Texnoloji zonaların maliyyə fondu olmadığına görə, birbaşa olaraq innovasiya layihələrinin maliyyələşməsində iştirak etmirlər. Ancaq digər fondlardan maliyyə vəsaitləri taparaq, innovasiya fəaliyyətinə dəstək verirlər. Yəni, əgər innovasiya müəssisəsi təkliddə fəaliyyət göstərirsə, o zaman konkret innovasiya layihəsinə kredit almaq üçün texnopark qarant rolunda çıxış edə bilər.

Yaxud texnoparkda məskunlaşmış bir neçə innovasiya müəssisəsi birgə layihə həyata keçirirsə, texnopark maliyyə vəsaitinin tapılmasında, qəbul edilməsində və iştirakçılar arasında ədalətli bölünməsinə vasitəçi rolunu oynaya bilər. Beləliklə, bir tərəfdən hər bir innovasiya müəssisəsinin fəaliyyətinin maliyyələşməsi məsələsi təmin olunur, digər tərəfdən isə, texnoloji zonanın xidmət funksiyasından başqa, idarəedici funksiyasını da həyata keçirmək imkanı olduğu təsdiqini tapır.

Təcrübə göstərir ki, bank sektoru praktik olaraq kiçik müəssisələrin həyata keçirdiyi innovasiya layihələrinin kreditləşməsinə iştirak etmir. Məhz bu səbəbdən də texnoparkda innovasiya layihələrinin maliyyələşməsinə vəsaitlər əsasən, ixtisaslaşmış fondlardan və donör təşkilatlardan cəlb olunur.

Sahibkarlıq sistemində innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin təşkilati-iqtisadi məsələləri layihə rəhbərinin sərəncamında olan bir məsələdir.

Layihə rəhbərinin sərəncamında olan əsas və dövriyyə kapitalının pul ifadəsində əks etdirilməsi, grant vəsaiti və öz vəsaitinin hərəkəti və layihə dövrü ərzində pul vəsaitlərinin dövriyyəsi ilə şərtlənir.

Maliyyə planı bölməsində aşağıdakı məlumatlar verilməlidir:

1.Layihənin tam həyata keçirilməsinə tələb olunan maliyyə vəsaitinin məbləği (tələb olunan grant vəsaiti və sahibkarlıq subyekti tərəfindən qoyulan vəsait göstərilməklə) ;

2.Vəsaitin təyinatı üzrə bölgüsü;

3.Məhsul (iş və xidmətin) vahidi üzrə maya dəyərinin hesablanması;

4.Gəlirlərin proqnozu və əsalandırılması;

5.Layihənin özünü ödəmə müddəti.

Maliyyə planı bölməsi üzrə aparılan maliyyə hesablamalarında Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericilik aktları nəzərə alınmalı, istifadə olunan hər bir göstəricinin hesablanması mənbəyi aydın göstərilməli və hesablamalar üzrə proqnozlaşdırılan maliyyə nəticələrinin dürüslüyü əsaslandırılmalıdır.

Elmi-texniki tərəqqinin innovasiya işinə xidməti istiqamətlərindən biri də istehsalın “baş agentini”ni təkmilləşdirməsidir. Elmi-texniki tərəqqi mürəkkəbləşən istehsal prosesini idarə edən əməyi öz məzmununa görə mühəndis əməyinə

yaxınlaşan fəhlə kontingentinin formalaşmasını tələb edir. Nəticədə istehsal resurslarının hamısı keyfiyyətcə yeniləşir, firmada bütün istiqamətlər üzrə innovasiya fəaliyyəti üçün real imkanlar yaranır.

Elmi-texniki innovasiya “elm-istehsal” tsiklinin son nəticələrini xarakterizə edir ki, bu da elmi-texniki məhsul kimi çıxış edir və konkret tələbatların ödənməsi üçün yeni elmi ideya və biliklərin, kəşflərin, ixtiraların və işləmələrin kommersiya baxımından reallaşdırılması məqsədilə maddiləşdirilməsidir.

Innovasiya üçün üç əlamət xasdır: elmi-texniki yenilik, istehsala tətbiqiliyi, kommersiya baxımından reallaşdırılması imkanı. Kommersiya cəhəti innovasiyanı, bazardakı tələbat vasitəsilə dərk olunmuş iqtisadi zərurət kimi müəyyən edir.

İnnovasiyanın səviyyəsi həm texnoloji parametrlər baxımından, həm də bazar nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilir.

Texnoloji parametrlərindən asılı olaraq məhsul və proses innovasiyaları bir-birindən fərqləndirilir. Məhsul innovasiyası yeni məhsul növlərinin yaradılması və mənimsənilməsinə nəzərdə tutur. Proses innovasiyaları isə istehsalın təşkilinin yeni texnologiyaların yaradılması ilə əlaqədardır.

İnnovasiyalar yeniliklərin səviyyəsinə görə, prinsipcə, yeni, yəni yerli və xarici praktikada analoqu olmayana və nisbətən yeni innovasiyalara bölünür.

İnnovasiya prosesinin əmtəyə çevrilməsi ilə onun iki fazası fərqlənir:

- a) yaradılma və yayılma;
- b) yeniliyin diffuziyası.

Birinci, əsasən, elmi tədqiqatların, təcrübə-konstruktor işlərinin, sınaq nümunəsinin hazırlanması və satışının təşkilindən ibarət ardıcıl mərhələlərdən ibarətdir.

İkinci fazada, innovasiyanın ictimai-faydalı səmərəsi yeniliklərin istehsalçıları arasında, həmçinin istehsalçılar və istehlakçılar arasında bölüşdürülür. Diffuziya nəticəsində həm istehsalçıların, həm də istehlakçıların xarakteristikalarında keyfiyyət dəyişiklikləri baş verir. İnnovasiyanın yayılması, yayılma forması və sürəti kommunikasiya kanallarının gücündən, təsərrüfat subyektlərinin informasiyanı qəbul etməsi xüsusiyyətindən, onların bu

informasiyadan praktiki istifadə bacarığından vəs. asılı olan məlumatların ötürülməsi prosesidir.

Innovasiya elə texniki-iqtisadi tsikldir ki, tədqiqat və işləmələr sferasının nəticələrindən istifadə texniki və iqtisadi dəyişikliklərə səbəb olur və istehsalın səmərəsini artırmış olur.

Texnoloji səviyyənin dinamikası ilə yanaşı, texnoloji səmərəlilik tədqiqat və işləmə prosesinin səmərəliliyinin daxili amilləri ilə əlaqədardır. Bunlara tədqiqat heyyyətinin ixtisas səviyyəsi, laboratoriyaların maddi-texniki təminatı, elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin səriştəli idarə olunması, firmanın (müəssisənin) ondan kənarda yaradılan texnoloji yenilikləri mənimsəməsi səmərəliliyi aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin texnoloji səmərəliliyi (E) yeniliyin kommersiya müvəffəqiyyəti t üçün zəruri şərtidir. Bu şərti aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:[14;306]

$$E_y = E_t + E_i$$

Burada:

E_y – yeniliyin səmərəliliyi;

E_t – texnoloji səmərəlilik;

E_i – iqtisadi səmərəlilik.

Beləliklə, innovasiyanın (yeniliyin) səmərəliliyi o vaxt müsbət qiymət ala bilər ki, həm iqtisadi, həm də texnoloji səmərəlilik–hər ikisi müsbət qiymət almış olsun. Əgər yeniliyin texnoloji səmərəliliyi yüksəkdirsə, lakin ona tələb yoxdursa, onda onun ümumi səmərəliliyi mənfi qiymət alacaqdır. Dinamik rəqabət şəraitində yeniləşdirilməyən texnoloji baza əsasında istehsalın genişlənməsi mənfi nəticələrə gətirib çıxarır, çünki rəqabət və tələbin tam ödənməsi nəticəsində belə məhsulun istehlak dəyəri, başqa sözlə, yenilik səviyyəsi getdikcə azalır.

Yeniliketmə üzrə imkanların gerçəkliyə çevrilməsi bir sıra texniki-təşkilati vəs. tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Innovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyi həmin işlərin, tədbirlərin icrasının düzgün təşkilindən birbaşa asılıdır.

Sahibkarların innovasiya fəaliyyətinin məqsədi mənfəət əldə etməkdir. Xüsusən də iri firmaların innovasiya siyasətinin məqsədi perspektiv texnologiyaların işlənilib hazırlanması, məhsulun keyfiyyəti və çeşidi sahəsində zəruri imkanların işlənilib hazırlanmasıdır. Əgər firmaların innovasiya fəaliyyəti cari iqtisadi nəticəyə yönəldilərsə, onlar əlavə mənfəət qazana və innovasiya məsrəflərini də aşağı sala bilər. Lakin bu zaman son nəticədə bazar mövqelərini itirə bilərlər. İnnovasiya fəaliyyətində sahibkarlığın təşkili formaları müxtəlif texnopark strukturları vasitəsilə həyata keçirilir və onlar aşağıdakılardır:

Texnopark. Bu, informasiya, texnoloji, məsləhət, marketinq və tədris mərkəzlərindən və habelə, sənaye yönümlü şirkətlərin birliyindən ibarət olur. Bu mərkəzlər firmalara öz profilləri üzrə xidmətlər göstərir, məsləhətlər verirlər. Texnoparkda elmi-tədqiqat sektoru texnopolisə nisbətən zəif olur.

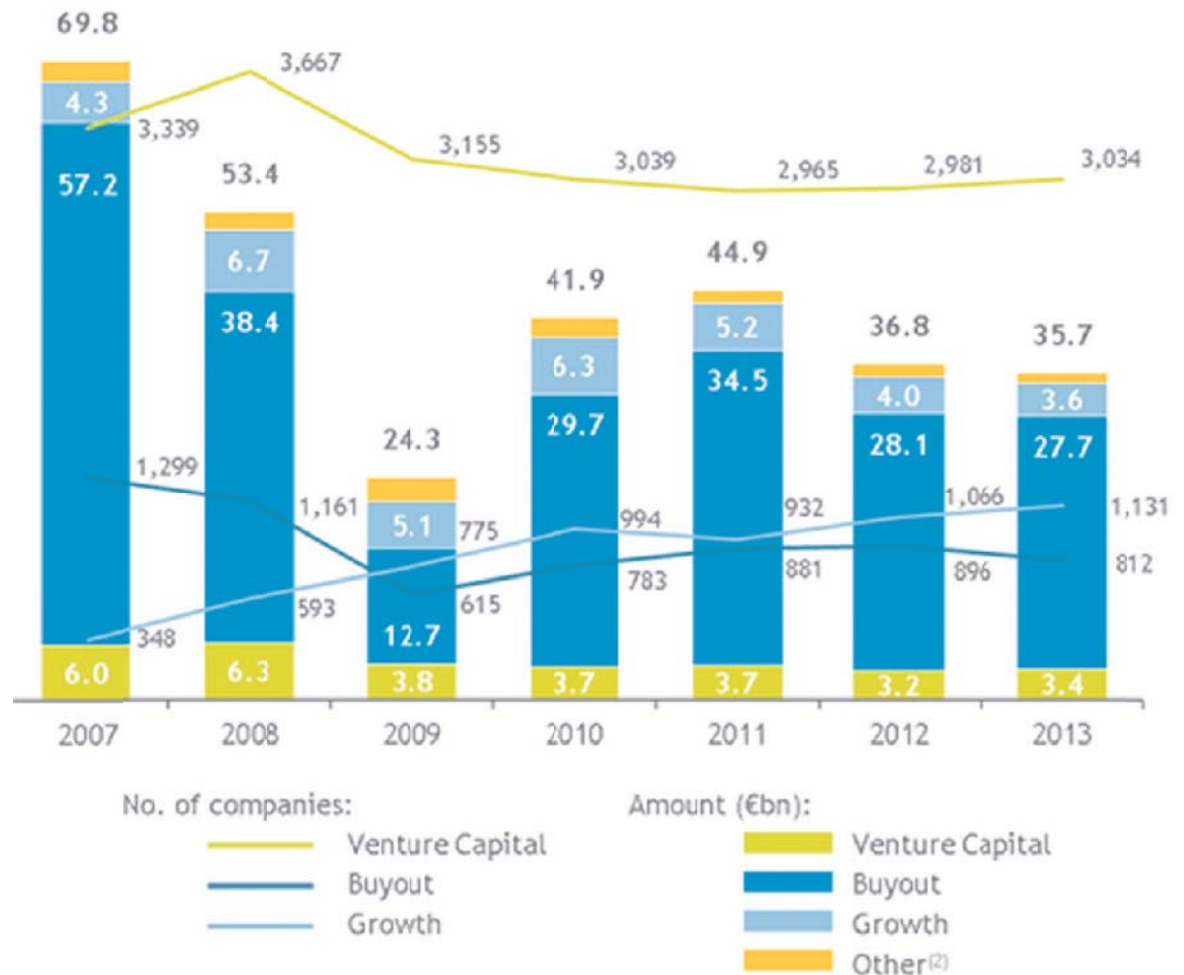
Texnopolis. Bu, yeni, mütərəqqi məhsul istehsal etmək, elmtumlu texnologiya yaratmaq məqsədləri elm-sənaye kompleksi, universitet, elmi-tədqiqat institutu və mərkəzlərindən ibarət olur. Burada elmin inkişafının yeni istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün zəruri şərait yaradılır; texnopolisdə elm, texnika və sahibkarlıq üzvü şəkildə birləşdirilir. Texnopolisin əsası elmi-tədqiqat kompleksidir.

Biznes-inkubator. Bu, elə bir təşkilatdır ki, burada sahibkarlıqla məşğul olmağa başlayanlar üçün öz işlərinin yerinə yetirilməsi üzrə vərdişlər aşılamaq istiqamətində tövsiyələr verilir, hüquqi, iqtisadi vəs. məsləhətlər vasitəsilə köməkliklər göstərilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, texnoloji yeniliketmə formalarından biri vençur biznesidir ki, bu, risklə bağlı biznes kimidə başa düşülür. Biznesin bu xüsusi növü ilə vençur firmaları məşğul olurlar. Vençur firması kommersiya mahiyyətli elmi-texniki təşkilat olub, yeni və ən yeni texnologiyaların və məhsulların layihələndirilməsi və tətbiqi işini həyata keçirir. O ölkə müəssisələrinin yeni texnologiyalarının yiyələnməsinə təkan verə bilər. Eyni zamanda respublikanın resurs potensialından istifadəni də daha optimal tərzdə təşkil etməyə kömək edə bilər. Fikrimcə, ölkədə makroiqtisadi inkişafın təmin olunması yalnız düzgün

qurulmuş investisiya siyasəti əsasında mümkündür və məhz bu səbəbdən vencur maliyyələşməsi, aparıcı ölkələrdə olduğu kimi, bazar sistemində daha mühüm rol oynamalıdır.

Cədvəldə görüldüyü kimi, vencur kapitalı həcmcə azalsa da, şirkətlərin sayına görə 2011-2013-cü illərdə artmaqda olub.

Cədvəl 3.1. Dünyada investisiya şirkətlərin sayı və onların kapital həcmi.[33;]

İnnovasiya layihələrinin vencur maliyyələşdirilməsi uzun müddətli xarakter daşıyır, vencur investorları hər şeydən öncə dövlətdən bürokratik prosedurların minimallaşdırılmasını, korrupsiya ilə mübarizə və sabit iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini gözləyirlər. Vencur investorları şüurlu olaraq, əlavə gəlir əldə etmək üçün riskləri öz üzərinə götürürlər, onlar mulkiyyət toxunulmazlığı hüququndan əlavə digər təminat hüquqlarının verilməsini tələb edirlər.

Mövcud texnikadan əhəmiyyətli şəkildə fərqlənən yeni texnikanın yaradılmasına istiqamətlənmiş tədqiqatlara kapital qoyuluşu böyük risklə bağlıdır. Firma nə qədər vəsaitin və vaxtın lazım olacağını, yeni texnikanın necə olacağını və əvvəlkinə nisbətən hansı nəticəni verəcəyi haqqında əvvəlcədən dəqiq məlumatlara malik olmur. Elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar risklər və əldə olunacaq nəticənin qeyri-müəyyənliyi firmanın özü üçün nəyin daha prioritet olduğunu əvvəlcədən müəyyənləşdirməyi zəruri edir: böyük və riskli xərclər bahasına irəlidə getməyə cəhd etmək və ya öz rəqiblərinin texniki işləmələri ilə bir sırada olmaq.

	İ L L Ə R			
	2010	2011	2012	2013
Sənaye üzrə, cəmi onlardan:	8,139	31,589	9,326	13,877
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	3,584	22,996	9,174	12,377
dövlət büdcəsi	-	8,593	-	-
büdcədən kənar fondlar	-	-	-	-
sair	4,555	-	151,8	949
Emal sənayesi üzrə, cəmi onlardan:	8,128	29,319	8,083	4,066
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	3,573	20,726	7,931	2,566
dövlət büdcəsi	-	8,593	-	551,2

büdcədən kənar fondlar	-	-	-	-
sair	4,555	-	151,8	949,1
Kimya sənayesi üzrə, cəmi onlardan:	177,6	-	439,4	532,8
müəssisələrin öz vəsaiti hesabına	-	-	439,4	532,8
dövlət büdcəsi	-	-	-	-
büdcədən kənar fondlar	-	-	-	-
sair	3,500	-	-	-

Cədvəl 3.2 Azərbaycan sənayesində fəaliyyət növləri və maliyyə mənbələri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclər, min manat [2]

Cədvəl 3.3-dən göründüyü kimi, sənayedə texnoloji innovasiyaya çəkilən xərc azalmaqdadır. 2011-ci ildə xərclər çoxalsa da, sonrakı illərdə kəskin azalma baş vermişdir. Təkcə 2010-2013-cü illərdə sənaye üzrə çəkilən xərcin məbləği 1.7 dəfə artmışdır. Emal sənayesi üzrə çəkilən xərc 2011-ci ildən başlayaraq kəskin artmışdır. 2013-cü ildə emal sənayesi üzrə çəkilən xərc sənaye sektorunun 0.3% təşkil etmişdir. 2013-cü ildə kimya sənayesi üzrə çəkilən xərc sənaye sektorunun 38 % təşkil etmişdir.

Rəqib müəssisələr yeni məhsulla bazara çıxdıqda özlərindən asılı olmayaraq informasiya axını baş verir ki, bu da yeniliklərin sahənin müəssisələri tərəfindən imitasiya olunmasına gətirib çıxarır.

Müəyyən seçim zamanı irəlində gedən müəssisə onu izləyən müəssisəyə nisbətən bir çox hallarda üstün mövqedə olur. Bu, ilk növbədə, innovasiyanın (yeniliyin) qeyri-müəyyənliyinin aradan qalxması ilə əlaqədardır. Digər tərəfdən, elmi tədqiqatların nisbətən məhsuldar olduğu halda belə, əgər yeni məhsul bazarı çətin mənimsənilirsə və ya başqa firmalar tərəfindən yeni məhsul nümunəsinin

imitasiyası asan baş verirsə yeniliklərə istiqamətlənmiş firmanın (müəssisənin) işi bu sahədə uğursuz ola bilər.

Müəssisələri innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olmağa sövq edən əsas amil rəqabətdir. Rəqabət müəssisəyə üç istiqamətdə təsir göstərir: təzyiq, stimullaşdırma və informasiya axını.

Qeyd etmək lazımdır ki, elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin bütövlükdə iqtisadi səmərəliliyinin hesablanması bir sıra çətinliklər ilk növbədə, elmi tədqiqatlara aiddir. Elmin məhsulu öz iqtisadi mahiyyəti baxımından aralıq xarakterə malikdir, xüsusən də, informasiya formasında əks olunur. Tədqiqat və işləmələrin son nəticəsi onların köməyi ilə yaradılmış innovasiyanın bazarı, başqa sözlə, istehlakçı tərəfindən qəbul edilməsindən sonra üzə çıxır. Bu hal elmi-tədqiqat istiqamətli fəaliyyətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində mürəkkəbliyin əsas səbəbi kimi çıxış edir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.

Bir çox ölkələrin nümunəsində göründüyü kimi, dünya təcrübəsi göstərir ki, texnoloji zonalar iqtisadi inkişafda rol oynaya bilər. Lakin milli innovasiya sisteminin formalaşması daha effektiv nəticələrə gətirə bilər, texnoloji zonalar isə bu sistemin əsas elementi kimi özünü artıq təsdiqləmişdir. Araşdırmalar göstərir ki, kiçik innovasiya müəssisələri vahid məkanda fəaliyyət zamanı daha effektiv nəticələr əldə edirlər və belə fəaliyyət formasında iqtisadi inkişafa daha çox töhfələr verə bilərlər. Araşdırmalar göstərir ki, bu forma texnoparkdır və onun formalaşması üçün kompleks yanaşma prinsipi inkişafın əsas prinsiplərindən biridir. Artıq ölkəmizdə texnoparkın yaradılması üçün şərait formalaşmaqdadır. Güman etmək olar ki, İKT sahəsində qəbul olunan mühüm qanunlar və aparılan dövlət siyasəti bu istiqamətdə həyata keçirilməsi zəruri olan islahatların sürətinə böyük təkan verəcək. "Elektron imza və elektron sənəd haqqında", "Elektron ticarət haqqında", "İnformasiya əldə etmək haqqında" və "Telekommunikasiya haqqında", "Poçt rabitəsi haqqında" kimi mühüm qanunlar, "Azərbaycan Respublikasında telekommunikasiya sahəsinə dair siyasət planı", "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya" və "Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)" buna misal ola bilər.

Bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Rəyasət Heyətinin binasında Azərbaycan Milli Elm Fondunun (AMEF) "Elm, texnologiya və sahibkarlıq" proqramı çərçivəsində keçirilən biznes vençur (riskli investisiya) konfransında AMEF-in direktoru Fuad İsmayılov AMEA-nın, İqtisadi İnkişaf, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları nazirliklərinin, ABŞ Mülki Tədqiqat və İnkişaf Fondunun (MTİF) dəstəyi ilə həyata keçirilən proqram barədə ətraflı məlumat verib. Bildirilib ki, Azərbaycanda artıq üçüncü dəfə həyata keçirilən proqramın məqsədi ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı üçün ölkə alimlərinin potensialından, elmin nailiyyətlərindən istifadə etməklə elmlə

iqtisadiyyatın vəhdətini təmin etmək, elmi ideyaların, işləmələrin istehsalatda tətbiqinin təşkili yollarını müəyyənləşdirməkdir.

Bildirim ki, layihənin birinci hissəsi bir neçə il öncə "Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığının dəstəklənməsi" mövzusunda keçirilmiş elmi-praktiki konfransla başa çatıb. Həmin təbirdə alimlərin innovasiya yönümlü layihələri üzrə məruzələri dinlənilib, onların iş adamları ilə görüşləri olub. Yaranmış işbirliyi əsasında alimlərin hazırladıkları 20 yeni biznes layihəsindən 10-u yarımfinal mərhələsinə buraxılıb. Münsiflər heyətinin son mərhələdə seçdiyi beş layihə isə MTİF-in qrantını alıb. MTİF-in proqram meneceri Natalia Pipia bildirib ki, təşkilatın əsas məqsədi beynəlxalq elmi və texniki əməkdaşlığı, xüsusən də ABŞ və Avrasiya arasında mövcud əməkdaşlığı qrantlar, texniki yardım və məşğələlər vasitəsilə inkişaf etdirməkdir: "Bu dəfəki konfrans biznes sahəsində birgə əməkdaşlıq və investisiya kimi məsələlərə dəstək məqsədilə təşkil olunub. Bununla da biznes və texnologiya mütəxəssisləri arasında şəbəkənin qurulması istiqamətində ilk addım atılacaq".

Hökumət səviyyəsində regional innovasiya zonasının yaradılması layihəsinin müzakirələrə çıxarılması, ilk növbədə, kiçik və orta innovasion sahibkarlıq üçün texnoparkların yaradılmasını, elektron avadanlıq və proqram təminatının istehsalı və ixracatı üzrə regional bazanın yaradılmasını nəzərdə tutublar. Təkliflər zərfində yerli və xarici şirkətlərin informasiya texnologiyaları avadanlıqları istehsalı üçün yeni müəssisələr yaratması, rabitə xidmətləri çeşidlərinin artırılması üstünlük təşkil edir. Layihənin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan ABŞ-ın tanınmış "Hamelton" şirkətinin təcrübəsindən yararlanmaq niyyətindədir. Bundan əlavə, Dubay və Malayziya təcrübəsi nəzərdən keçirilir. Layihə tətbiq olunarkən yalnız Azərbaycan bazarı deyil, eyni zamanda region dövlətlərinin İKT bölmələri nəzərə alınacaq. Yaxın illərdə Azərbaycanda bu bazarın satış dövriyyəsinin 4 milyard dollara çatdırılması planlaşdırılır. Bu göstərici hökuməti qane etmədiyindən istehsal məhsullarının Türkiyə, Qazaxıstan, Gürcüstan, Özbəkistan, İran və digər dövlətlərə ixracı nəzərdə tutulur. Hesablamalara görə, bu regionda İKT-nin dövriyyəsi 65 milyard dollar təşkil edir.

Azərbaycan hətta bir neçə ildən sonra həmin texnologiyaların bazarını bir qədər də genişləndirməklə dövrüyyəni 160 milyard dollara çatdırmağı planlaşdırır. Regional innovasiya zonalarının gəlir gətirməsinə gəlincə isə, bu, təxminən 2015-2018-ci illərə təsadüf edəcək. Nəzərdə tutulan layihələr həyata keçiriləcəyi təqdirdə 2015-ci ildən başlayaraq İKT sektorundan əldə edilən gəlirlər neft gəlirlərini üstələyə bilər.

Belarusun Azərbaycanda yeni innovasiya mərkəzi və birgə müəssisələri açılacaq. Bu barədə məlumat verən Belarusun Azərbaycandakı səfiri Nikolay Paskeyeviçin sözlərinə görə, Belarusla Azərbaycan arasında bütün sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi sahədə də əməkdaşlıq dinamik inkişaf edir. Bunun nəticəsidir ki, bir sıra birgə istehsal müəssisələri yaradılıb. "İki ölkə arasında əməkdaşlıq istehsalat korporasiyasına söykənir. Bu gün Azərbaycanda Belarus istehsalı olan texnikalar yığılır və yaxın gələcəkdə yeni birgə istehsal müəssisələrinin açılması gözlənilir. Xüsusən də, yeni texnoloji standartlara və qaydalara uyğun innovasiya mərkəzinin açılması nəzərdə tutulub. Bu mərkəzdə yeni məhsullar istehsal olunacaq. Bu sahədə qarşılıqlı əməkdaşlıq üçün Belarusun Milli Elmlər Akademiyasının yaxşı imkanları var".

Layihədən gözlənilən əsas nəticə iqtisadi inkişafda innovasiyaların, İKT-nin, biliyin və informasiyanın rolunun, əhəmiyyətinin və təsirinin tədqiqi, innovativ iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərinin araşdırılması, iqtisadiyyatın vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilərin müəyyənləşdirilməsi vəs. əlaqədar elmi-texniki hesabat materialları və onlar əsasında nəşr olunacaq kitab, məqalə və konfrans məruzələri, eləcə də təklif olunacaq tövsiyələr təşkil edir.

Layihənin elmi və praktiki əhəmiyyəti yeni iqtisadiyyatın elmi nəzəri əsaslarının müəyyənləşdirilməsi və yeni iqtisadiyyata xas olan xüsusiyyətlərinin araşdırılması yolu ilə qərar qəbul edən idarəedici orqanlara dəstək verici tövsiyələrin təqdimatı ilə izah olunur.

Elmi-tədqiqat fəaliyyətinin ikili –idrak və təkrar istehsal xarakteri onun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində də bir deyil, ikili yanaşma tələb edir. Birinci halda (idrak) nəticələrin qiymətləndirilməsi əsasən iqtisadiyyatdan kənar qalır,

ölçüyə gəlmir və keyfiyyət xarakteri daşıyır. Buna baxmayaraq, bu qəbildən olan tədqiqatlara çəkilən xərclər bütövlükdə istehsal fəaliyyətinin zəruri şərti kimi çıxış edir. Həmin xərclər səhiyyəyə, təhsilə, elmi biliklərin ictimai fondunun və bu kimi "sosial nemətlərin" yaradılması məqsədilə çəkilən xərclərə aiddir.

Elmi-texniki tərəqqi firma (müəssisə) səviyyəsində innovasiya kimi reallaşır. Konkret yeniliyin (innovasiyanın) yaradılmasına yönəldilmiş tətbiqi tədqiqatlara və işləmələrə çəkilən xərclərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, bu xərclərin investisiya təyinatlı kimi qəbul olunmasına əsaslandığından kapital qoyuluşlarının səmərəliliyinin müəyyən edilməsinin ənənəvi, standart metodlarının tətbiqinə imkan verir.

Firmanın (müəssisənin) elmi-texniki və təcrübə-konstruktor işlərinə çəkdiyi xərclər onun bu sahədə həyata keçirdiyi lokal əhəmiyyətli xərclərdir. Buna görə də firma (müəssisə) səviyyəsində elmi-texniki və təcrübə-konstruktor işlərinə yönəldilən kapital qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyinin kəmiyyətə təhlili investisiyanın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin standart metodları vasitəsilə həyata keçirilir. Bunlar arasında ən çox yayılanlar: investisiyaya düşən mənfəət, xərclər-nəticə, kapital qoyuluşlarının mənfəətlilik norması, alternativ investisiya qərarlarının müqayisəsidir.

İnvestisiyaya düşən mənfəətin qiymətləndirilməsi, xərc və nəticənin nisbəti və ya mənfəətlik kimi ənənəvi mikroiqtisadi metodik yanaşmalar müxtəlif vaxtlarda pul daxilolmaları ilə xərclərin diskontlaşdırılması prinsipinə əsaslanır.

Elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinə yönəldilən investisiyaya düşən mənfəətin qiymətləndirilməsi metodunun tətbiqi prinsipə bu xərclərin dövriyyənin və ya gəlirlərin artmasında (gözlənilən və ya real) payını qiymətləndirməyə imkan verir. Çünki onlar tədqiqat və işləmələr hesabına alınmış mənfəətin payı haqqında real təsəvvür yarada bilər.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı 1992
2. “Statistik göstəricilər” Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
3. “Standartlaşdırma haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı 1996.
(*Azərbaycan dilində*)
4. Atakişiyev M.C,Süleymanov Q.S “İnnovasiya menecmenti”. Bakı 2004
5. Abbasov.Ə “Azərbaycanın sürətli artan maliyyə imkanları ölkəmizin hərtərəfli inkişafına, xalqın həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilir” xalq qəzeti Bakı 2008
6. Abbasov A.B “Biznesin əsasları” Bakı 2005
7. Abbasov A.B “Sahibkarlıq fəaliyyəti” Bakı 1998
8. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası xəbərləri “İnnovasiya bülleteni” N:001, Bakı 2012
9. Əliyev T.N , Babayev L.B ”Regional innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi” Bakı 2013
10. Əzizova G.A “Dövlətin investisiya –innovasiya siyasəti” Bakı-2012
11. Əliyev M.Ə “Biznesin təşkili və idarə edilməsi” Bakı 2010
12. Əliyev T.N, Qasmov T.N, Nəcəfov Z.M “Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi” Bakı 2013.
13. Əliyev Ə.Q, Şahverdiyeva R.O “İnformasiya cəmiyyəti problemləri” Bakı 2011 №2(4)
14. Hüseynov T.Ə “Firmanın iqtisadiyyatı” Bakı 2009
15. Hüseynov İ. “Qlobal rəqabətdə innovasiyanın rolu” İqtisadiyyat qəzeti. Bakı 2008.
16. Hübətov.R “İnnovasiya menecmenti”. Bakı 2012
17. Həsənov N.Ə “Beynəlxalq biznes” Bakı 2013

18. Kazımlı X.H, Quliyev İ.O "İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi" Bakı 2011
19. Qurbanov N.Ə "İnnovasiya menecmenti" Bakı 2013
20. Qasımov F.H. və Nəcəfov Z.M. "İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri" Bakı – 2009.
21. Manafov Q.N "Sahibkarlıq nəzəriyyəsi" Bakı 2011
22. Musayev A.F "İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırılması" Bakı 2014
23. Mahmudov M.M, Mahmudova İ.M "Regional sosial-iqtisadi inkişafın tənzimlənməsi" Bakı 2011
24. Nəcəfov Z.M. "Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmi innovasiyanın rolu" III Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı:2009
25. Şiryayev V.İ., Şiryayev Y.V "Biznes prosesləri idarəetmə" Bakı 2013
26. Rzayev P.Q., Rzayev Z.H "İnnovasiya fəaliyyətinin vergi tənzimlənməsi" Azərbaycanın Vergi jurnalı səh 109-128. Bakı 2013
27. Rzayev P.Q., Rzayev Z.H "İnnovasiya fəaliyyətinin vergi tənzimlənməsi" Azərbaycanın Vergi jurnalı səh 109-128. Bakı 2013
28. Rzayev P.Q., Rzayev Z.H "Müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının vergitutma aspektləri" Azərbaycanın Vergi jurnalı Bakı 2013
(*Rus dilində*)
29. Харгадон Э."Управление инновациями" Москва. Санкт Петербург, Киев. 2007.
30. Наджафов З.М. Некоторые аспекты государственной инновационной политики в промышленно развитых странах // Экономист, Киев, 2006, №6, с. 54-56.
31. *Медынский В.Г* "Инновационный менеджмент" М:Инфра-М,2002
(*internet saytları*)
32. *Kareliya innovasiya mərkəzi–biznes inkubator* <http://kicbi.karelia.ru>
33. *Prezident kitabxanası* <http://www.elibrary.az>

34. *Elmi İnnovasiya Mərkəzi rəsmi internet sahifəsi*
<http://www.innovasiya.az>
35. <http://www.evca.eu/research/activity-data/annual-activity>
(statistics/investments-(2013))
36. *Vikipediya* <http://www.az.wikipedia.org/>
37. *Bussiness Info Catalogue* <http://www.economy.az/az>
38. *Rabitə Dünyası qəzeti* <http://www.rabitadunyasi.info.az>
39. <http://azertag.az/xeber/402327>
40. <http://www.mincom.gov.az/>
41. <http://az.wikibooks.org/>